TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI : 45
EKİM 1967
125 KURUŞ

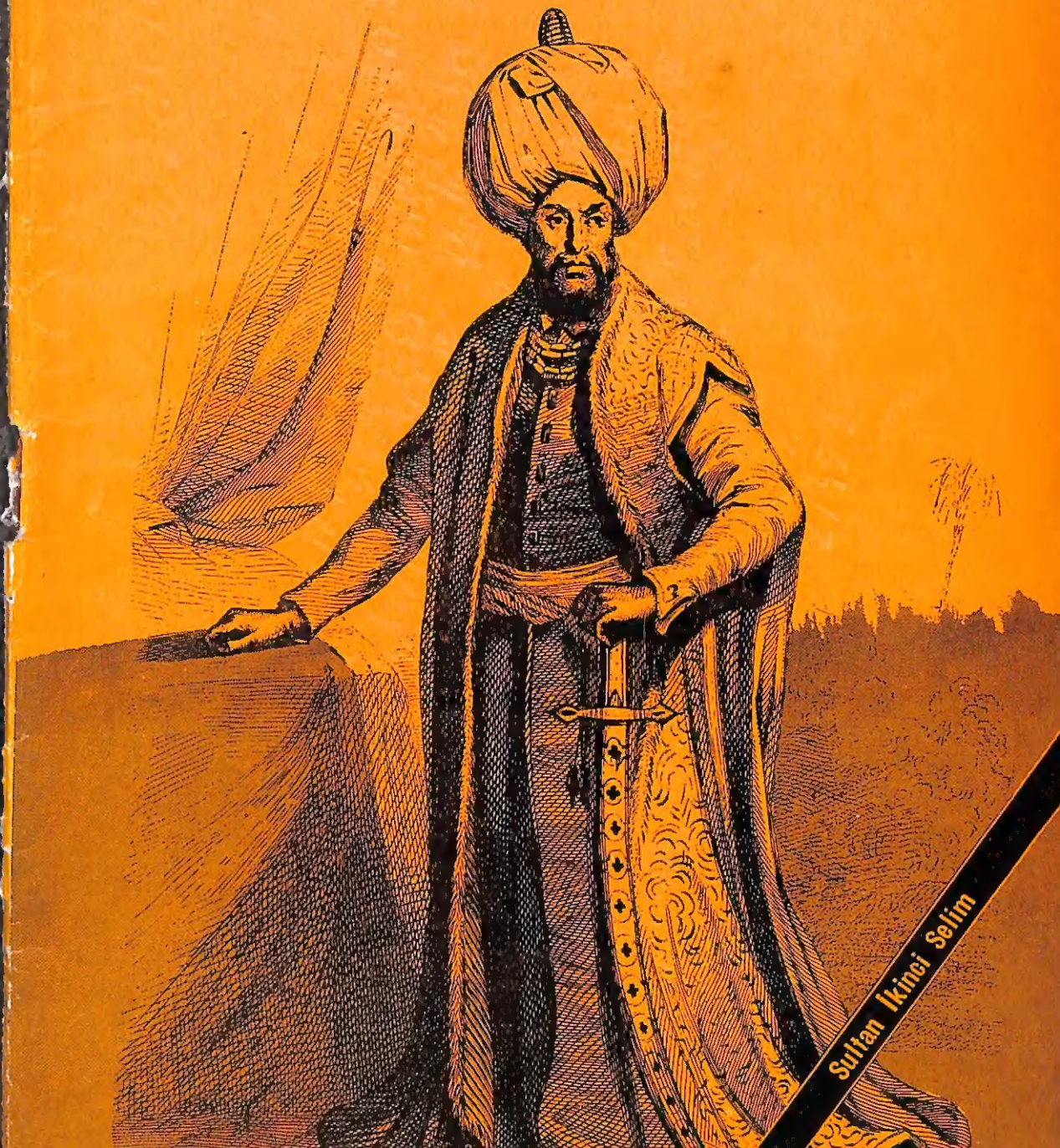

Sultan İkinci Selim

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

Tarih — 295

(Basın : 10645 - A - 20139)

EN VERİMLİ KUYU

Tarih — 296

(Basın : 11490 — A — 30291)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 45 EKİM 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot cild kapakları verilmektedir.

Perde Arkasındakiler...

OSMANLI tarihinde bazı adlar vardır ki, yaşayışları bu büyük devletin gerçek sahiblerini değil de başkalarını alâkadar eder. Amma bu kişilerin düşüncelerini ve gayelerini bilmek, göçüp gitmiş Osmanlı imparatorluğunun ister istemez vârisi olan bizler için gafleti veya ihaneti bilmenin şartıdır.

Batı kaynaklarının, Kıbrıs adasının fethini Padişah İkinci Sultan Selime oldu - bitti halinde kabul ettirdiğini "vesika" larıyla iddia ettiği Yahudi Yasef Nassi bunlar arasındadır.

1967 deki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için hadisenin ibretli tarafı, aslı Musevî olan Venedikli Baffo (Safiye Sultan) nun dahi ağırlığını hissettirdiği hadisede bir yabancı kişinin padişah ve devlet nezdindeki itibarı değildir. Hayır!.. Bugün için asıl dikkatdeğer olan olay, Yasef Nassi'nin "Türklerin hâkim olduğu ülkeleri Yahudiler için nasıl telâkki ettiği..." dir!

Saraydaki kudreti, devlete bir savaşı kabul ettirecek kadar güçlü olagelmiş Yasef Nassi, Polonyalı Musevîlerin cemaat başkanına şöyle diyor :

"— Biz ve bizden sonrakiler bilsinler ki, eğer dünya yüzünde müstakil ve kudretli bir Türk devleti varsa, bizim için can mal fedakârlığına katlanarak hür vatanlar peşinde koşmıya hiç de lüzum yoktur. Çünkü Türkler bizim millet ve ırk olarak saadetimizi temin eden çalışmalara nefislerini lâyık görmezler ve aslında ümmetlerin refahını temsil eden işlere el atmazlar. Biz Museviler, hiç de fedakârlık karşılığı olmadan, aklımızı ve mizâcımızı maharetle kullanmak sâyesinde, Sultanın gözünde ve ülkesinin her köşesinde külfeti bizim olmıyan bu geniş ülkelerin sahipleri olabiliriz. Benim dediğim, sadece yaşadığımız devir için değildir. Türklerin hâkim oldukları bütün memleketler ve zamanlar içindir."

★ ★ ★

Aradan DÖRT YÜZ SENE geçti..

Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki hükmü tarihin sinesine tevdi ederek hayat sahnesinden çekildi, Birinci ve İkinci Meşrutiyetler varlıklarını denediler. Şimdi, Cumhuriyetimize tutunmuş, cihan içindeki SON müstakil Türk Devletinin ümidini yaşıyoruz.

Ne ibrettir Yarabbi!.. Ne ibrettir ki, bütün bu göçüp giden Türk devletlerinin mânevî mirası arasında gayrının hatırladığı, Yasef Nassi'nin kendi ırkına, papas Grigoryos'un kendi ümmetine, Artin Gazez'in kendi milletine söyledikleri : "— Türklerin kurduğu devlet BİZİM'dir!.."

Bir ülkede BEKÇİ'likle SAHİP'liğin manasını ve mahiyetini kavrayıncıya kadar Yassef Nassi'nin teşhisi biz Türklüğün karayazısıdır.. Neylersiniz ki, ne dinliyen, ne anlıyan var!.. — K u t a y

Söylenişinin 40. Yıldönümünde

Mustafa Kemal ve NUTUK

Yazan : Cemal KUTAY

Mustafa Kemal, kısaca NUTUK denilen uzun konuşmasına, Cumhuriyet Halk Fırkasının İKİNCİ büyük kurultayında, 15 Ekim 1927 de başladı, sabah ve öğlen sonu celseleri olarak altı günde tamamladı. Yukarıdaki klişe bu İZAH'dan bir tesbittir. Esas kısımları, küçük NOT defterlerinde sıralamıştı. O tarihte kırk yedi yaşının içinde idi. Hadiselerin kronolojik izahı bakımından güçlüğünü, Gazi'nin kendisine hâş hitabet kudreti telâfi ediyordu. Ne yazık ki, çevresindekiler, bu uzun konuşmayı hiç olmazsa plâğa almayı düşünemediler. Kendisi ise, böyle bir vazifeyi telkin edebilmenin tevazu ve istiğnası içinde idi.

Mustafa Kemal Atatürk'ün şâhsiyetinin bâriz ve fârik vasfı, neticeleri ve hükümleri zaman'a bırakması idi. Bu zaman'ın arzularına ve gayesine uygun istikamet alması için üstün zekâ ve iradesini en mükemmel kullanma melekesini yeter bulmuş, bilhassa vicdanları ve hafızaları belirli neticeler için zorlamamıştı. Milletinin minneti, tam bir şuurla ayakta ve her dediğini, benliğine yerleştirdiği şükranın bedeli saydığı anlarlarda dahi göterdiği tevazu ve istiğna, Yirminci Yüzyılın bu en büyük insanının gıbta uyandıran cephesidir. Bütün gerçeklere rağmen, kısaca NUTUK adını alan 1919 - 1927 arası olaylarını **belli bir sonuca bağlamak** ihtiyacını neden duydu?

Neden ve niçin?

İkinci Meşrutiyetten başlayıp, Cumhuriyetin İNKILÂBLAR SAFHASI adını alan devresine kadar gelmiş yıllarının içinde yaşamamış olanlar için GAZİNİN NUTKU'nun baş tarafları, bir İZAH'tır. Son bölümünde ise MÜDAFAA havası, izah'ın üstüne çıkar. Gazi izahlarında gönlünde ve kafasında vatanı için hasretlenmiş sonuçları bir bir anlatmaz da, karşı düşüncelerden yakınır ve karşı olayları sıralar. Hayatının hiç bir devresinde vehme değer vermemiş olan bu yüce kişi, nasıl olmuştur da, daha doğrusu niçin ve neden bazı şahsiyetler ve hadiseler için onlardan önce hükme varmış, ve bu hükümlerin kıstası içinde de onları mahkûm etmiştir?

Mustafa Kemal, kısaca NUTUK adını almış uzun konuşmasına, 15 ekim 1927 de Cumhuriyet Halk Partisinin ikinci büyük kongresinde başlamış, öğleden önce ve sonraki celseler halinde konuşma ALTI GÜN sürmüştür. Bilinmektedir ki Mustafa Kemal hazırlığına, 1927 senesinin ilk aylarında başlamış, devamlı olarak çalışmıştır. Birçoklarının zaman zaman tazeledikleri iddialarına rağmen, NUTUK, Gazi'nin kendi şahsî çalışmalarının eseridir. Uzun zaman Başyaverliğini yapmış olan rahmetli Cevad Abbas der ki :

"— Daha Samsuna çıkmadan, Dokuzuncu Ordu karargâh kadrosunu hazırlarken gerek bana, gerek Husrev Geredeye şu talimatı vermişti: Her muhabe-

reyi bir VESİKA telâkki edecek ve saklı yacaktık. Karargâhın Erkân-ı Harbiye Reisi olan Miralay Kâzım Beye (Trakya Müfettişi General Kâzım Dirik) ayrıca şu emrini dikte ettirmişti: Mahrem kaydı ile, bu mevzuda çok hassas olan Hayatî Beyi, sırf bu sahadaki itinası yüzünden Başkumandanlık Kanununun kabulüne kadar olan müddete ait evrakı tasnife memur etmiş, bizim de kendisine yardımcı olmamızı istemişti. Bir gün kendisine, bize o ânda teferruat gibi gelen meselelerde neden bu kadar hassasiyet gösterdiğini sormuştum. Yüzüme uzun uzun bakmış:

"— Çocuk... Şu ânda ehemmiyetsiz gelen hâdiseler, yarın, büyük neticelerin temeli olabilir. TARİH denilen büyük bir Hâkim vardır ve O'nun hükmü son mercidir. Tarihin önüne çıkmasına iradelerimizin de mâni olamıyacağı hadisat içindeyiz."

Hayatî Bey çok vakitsiz öldüğü zaman resmî ve hususî evrakın tasnifi ile günlerce bizzat uğraşmıştı. Diyebilirimki Atatürk, milleti önünde ve tarih huzurunda izaha değer himmetlerinin sahibi olduğunu hissettiği ândan itibaren fikirlerini tesbit kararında idi. 1919 dan evvelki hadisata dair hazırlığı da bu hakikati isbat eder."

SİYASÎ BİR VESİKA OLARAK MI, TARİHİ BİR VESİKA OLARAK MI ?

Ruşen Eşref Ünaydın, Gazi ile daha Anafartalar'da dost olmuştu: "Anafartalar kahramanı ile mülâkat", Mustafa Kemal'e karşı Enver Paşanın fikirlerinin mahiyeti malûm olduğu günlerde neşredilmesi cesaret olan şükran hisleriyle doludur. İstiklâl Savaşı başladığı sıralarda İstanbuldan Anadolunun mahrumiyeti içine gitmeyi göze almış kalem sahibleri içinde olan Ruşen Eşref, Çankaya'nın daima itibar görmüş fikir adamlarının önünde geliyordu. Franklen Buyyon, Ankaraya dikkatle bakmıya ve gerçekleri öğrenmeye mecbur kalmış Batı'nın ilk mümessili sıfatiyle Ankaraya gelince, Mustafa Kemal bu Fransız diplomatının şahsında bazı hakikatlerin dünyaya açıklanmasını zarurî buldu ve bu ödevi Ruşen Eşref'e verdi.

DİYORLAR Kİ... muharriri bu ilk günlerin hazırlığına hayranlığını şöyle anlatır:

"— Önüne konulan dosyaların intizamı ile yüzümün kızardığını hissettim: Bizler, güya hadiseleri tesbit hususunda herşeylerine itimad edilen kişiler, daha bir hafta evvel, çok yakın vak'aların vesika fukaralığını nasıl telâfi edeceğimizi düşünürken, Gazi Fransa ile değil Ankaranın, son asrın içinde Osmanlı İmparatorluğunun da münasebetleri için o kadar mükemmel vesikalar, tasnif edilmiş arşiv ortaya koydu ki, irkildim... Fakat karşımdaki insan hiç bir şeyi tesadüflere bırakmıyacak ciddilik ve mes'uliyet duygusu içinde idi. Ben, Gazi'nin millî cidâl için en mükemmel vesika olduğuna kani olduğum NUTUK'unu hazırlamakta olduğunu 1926 senesinin sonlarına doğru biliyordum. Hiç bir kimse, O'nun hazırlığını yadırgamamıştı. Zannediyorum ki hazırlama tarihini ve şeklini, 1924 den sonraki hadisât tâyin etmiştir."

Bu hadiseler, NUTUK'un siyasî vesika olabilme mâhiyetini, tarihî izah olabilme vasfının üstüne çıkarmıştır: 1924 de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu, böylelikle Millî Mücadele Liderleri arasında kendisine en yakın olanların "karşı saf"a geçtiklerini gördü. 1926 da İzmir suikasdı vukua geldi. Aslında, hayatına karşı girişilmiş haksız, mesnedsiz, vatan ve millet endişesiyle zerrece ilgisi olmıyan bir suikastın üzerindeki acısını, çevresindeki malûm kişilerin "İstenmeyenlerin tasfiyesi" mecrasına sokmaları önünde, tarihin varacağı ağır hükmün şahsına ait bölümü ile çok ilgilendiği de saklanılmayacak gerçekti. Acaba bu duygu ile mi, NUTUK'un ilk bölümlerindeki olayları mütalâasız ve tefsirsiz izah yerine, daha sonraki bölümleri siyasî hükümler ve çoğu ağır ittihamlarla tamamlamak zorunluluğunu duydu?

Mustafa Kemal böyle bir izah yapmamış olsaydı, istikbalin tarihçisi, hatta kendisini takib eden nesil, 1919 un başlangıcında O'nun hüviyeti, hatta resmî vazifesi, unvanı, İstanbuldan ayrılış şekli ile daha sonraki hadiseleri nasıl telif edebilecekti? Samsun'a çıkarken resmî unvanının yanında bir de "fahrî yaver-i hazret-i şehriyârî" unvanı var-

dı ki, Mustafa Kemal bu unvanı, hepsi savaş meydanlarında kazanılmış rütbeleri haksız ve insafsız kararla alındığı güne kadar ısrarla, hassasiyetle kullandı. Eğer NUTUK olmasaydı, bu itiyadı ile, daha sonra Hânedan-ı Al-i Osman hakkında alınmış hükmü bağdaştırmak, nasıl mümkün olurdu? **"Vefa Türk'ün şiarıdır."** diyebilmiş ve dediğini hususî hayatında itina ile takib ve tatbik etmiş Mustafa Kemal için ardından böyle tezadlar bırakmak, elbet mümkün değildi.

NUTUK, bu mukadder sualler önünde MÜDAFAADIR...

MİLLETİN HİMMETİ

Harf ınkılâbından sonra bugünkü nesil, Millî Mücadelenin ilk yıllarındaki fikir hayatının içine girebilmekten uzak kalmıştır. Halbuki, daha Sakarya'dan sonraki neşriyat, hakikatleri bilenler için tebessüm mevzuu olabilecek garipliker göstermiye başlamıştı. Mustafa Kemal, gerçekten mütevazı insandı. Olub bitenlerin müsbet neticeleri Milletinin mânevi şahsiyetine bağlandığı zaman bundan gurur duyan ve onunla yetinecek kadar mütevazı olan insan... Resmî metinlere geçmiş konuşmalarından başlıyarak özel sohbetlerine kadar bütün hayat safhasında bu gerçek ortadadır. Fakat, hizmetlerin ve emeklerin yanlış ve haksız mecralara sürüklenmesini de hoş görmezdi. Buna ait sayısız hadiseler vardır. Çoğu, çevresindeki kişilerin haksız tasarruflarına dair olan hadiseler, tarihi yanıltmak yönü alınca müdahale ihtiyacını duymuşa benzer. Nitekim NUTUK, 1926 nın şartları hatırlanırsa böyle bir izahı, adetâ MÜDAFAA haline getirmiştir.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıktığı 1919 un 19 mayısında, adı, sanı, mazisi ve hüviyeti ile milletin tanıdığı, **ön kişiler** arasında idi. Fakat lutfen dikkat ediniz: Türk harfleriyle basıldığı zaman koskoca iki cild olan NUTUK'da, 1919 dan öncesine ait hayat devresinden bahseden bir tek satır var mıdır? Yoktur... Çünkü NUTUK'da hâkim olan asıl hava, **MİLLÎ MÜCADELEDE MİLLETİN VARLIĞINI** ortaya koymaktadır.Asırlardır alışılmış itiyatla bu neticeler, belli gruplara ve belli şahıslara maledilmek gayreti önünde Mustafa Kemal, MİLLETİN HİMMETİ'ne ait vesikaları kendi dilinden ve emeğinden tarihin sinesine tevdi ihtiyacını duymuşa benzer.

YAKINLARI NE DER ?

Mustafa Kemal'in yakınlarının NUTUK üzerinde ne düşündüklerini vuzuhla tesbit edebilmek büyük cesaret idi. Bu cesareti henüz kimse gösterememiştir...

Fakat, Çankaya'daki mevkileri hayat boylarında, fasılasız ve teferruatta kalmış sarsıntılarla devam etmiş kişiler arasında, fikir hayatımızda mevkii olanların çeşitli vesilelerle söyledikleri ve yazdıkları dikkatli tasnife tâbi tutulursa, bunların, ikiye ayrıldıkları görülür: Bazıları, NUTUK'un söylenmesinin zaruret olduğu ve müdafaa tedbiri mâhiyetini aldığı iddiasındadırlar. Bu görüşe göre, bazı çevreler ve kişiler, Millî Mücadeleyi şahıslarına bağlamak ve neticeler üzerine ferdî damgaları vurmak çabasına girişmişlerdir. Mustafa Kemal de bir **açıklama** zaruretini duymuş ve kendi adından mümkün olduğu kadar az bahsetmiş, sadece vak'aları ve vak'aların terkibinde de şahsiyetleri zikretmiştir. Hükmü tarihe ve gelecek nesillerin takdir ve insafına emanet etmiştir. Eğer ortada NUTUK olmasa idi, bilhassa O'nun ölümünden sonra Millî Mücadeleyi sahih kaynaklara göre izahlanmış bulmak imkâsızdı.

Karşı iddia da şudur: NUTUK, belirli siyasî görüşün müdafaasıdır. NUTUK'da yer alan belgeler bu belirli görüşe göre derlenmiş, ayıklanmıştır. Tarih ilminin metodları içinde VESİKA hüviyetini taşıyacak dökümanter tesbitlerin başkaca vasıfları olmak gerekir. Bunu zamanla yapmış olmayı tercih gerekirdi. Yapılacak olan, bütün arşivi, olduğu gibi, ilmî tasnif ve tetkiki mümkün kılacak şekilde derlemek ve Devlete emanet etmekti. Çünkü NUTUK, ele aldığı mevzular üzerinde neticeleri millî hayata girememiş tarih fasılası içinde söylenmiştir. Bu bakımdan siyasî ağırlığı istenildiği gibi tefsir edilen politika malzemesi telâkki edilmekle zaman zaman karşılaşmış ve asıl varlığı için gerçek izahçılar da bulamamıştır. Ne lüzum vardı ?

Mustafa Kemal, Meclisi Açış Konuşmaları başta olarak, hitablarını tam metinler üzerinden yapmaz, çoğu zaman tercih ettiği kurşun kalem'le alınmış notları toplıyan küçük eb' attaki defterciklere göz atarak konuşurdu. Külfetsiz, âdeta tek veya bir kaç yakın dostun önünde imişcesine rahat ve tabiî sesle hitap ederdi. El jestleri ve mimikler yapmazdı. Hepsinin tesbiti mümkünden, bugün pek nâdir konuşmalarını sesinden dinliyebiliyoruz...

TARİHİN HÜKMÜ

Aradan geçen zaman tam KIRK YIL'dır: 1967 - 1927 = 40 yıl!. Bu kırk yıl içinde İNKILÂBLAR adını verdiğimiz ve Mustafa Kemal'in hayata gözlerini kapadığı 1938 e kadar muhtelif sahalarda çeşidli tatbikler ve tedbirlerle geçen zamanın, O'nun ölümünden sonraki neticeleri ortadadır ve bunların hepsi, son yüzyıl tarihini derinden kavrıyabilmiş olanlar için ibret mevzuudur.

Düşünceleri ile Mustafa Kemal, tam bir **idealist** idi: Düşüncelerini tatbik edebilme imkânına sahip olduğu tarih ile, hayata gözlerini kapadığı zaman arasında sadece ONBEŞ YIL vardır: Bu devre içinde öyle hadiseler olmuştur ki, bir çoklarının zannettiklerinin aksine olarak **düşüncelerini yaptırabilme kudretinin çok uzağında** idi. Kendisinden sonra millî iradeyi kötüye kullanacak her çeşid ferd ve zümre hırslarının kapılarını kapamak hassasiyeti içinde **fenâ bir misal** vermekten kaçınmıştır. Çevresi, maddî manevî mes'uliyetlerin dışında kalma endişesi içinde idiler. Herşeyi **"ona bağlamak"** daha kolay ve külfetsiz yoldu. NUTUK ise, 1926 sonuna kadar ele aldığı devre içinde, daha sonrası için elbette hiç bir hükme varamazdı. Bitişteki **"gençliğe hitabı"**, kafasında hayâl ettiği GENÇLİK içindir: O'nun, öz hayatından verdiği misal içinde düşündüğü gençlik'le, sadece nüfus cüzdanlarındaki YAŞ kaydı arasındaki hazin münasebetsizlik bile, tek başına acı bir kaderdir. Kısa sürmüş ömrü içinde, çocukluk çağından başlamış **zamanı en iyi kullanmak** misaline dahi uyamamış avâreliğe emanetçisi olma iddiasından başlıyan bedbahtlık, NUTUK'u olduğu gibi okunma ezberciliği ile değil, söyleniş şartları ve sonraki devreler kıyaslaması ile ele almayı, şuurumuza, vicdanımıza, ilimimize ve vefamıza tevdi ediyor amma böylesine emeğin sahipleri nerede?

Böylesine hizmeti temsil edecekler, politikada sakız olmamışlarsa, ya dünyadan ellerini çekmişler, ya Mustafa Kemal'i unutmuşlar...

Çok eski bir Macar gravüründe Osmanlı idaresine ilk geçişi günlerinde Budin (Buda ve Peşte).

551 inci Yıldönümünde

İKİNCİ KOSOVA MEYDAN MUHAREBESİ

Yazan : İhsan ILGAR

Jan Hunyad Varna'dan kaçtıktan sonra Macar Kralı Ladislas'ın yerine kral vekili olarak oturmuş, savaş meydanlarında aldığı, Varna'dan evvelki birkaç mevzii başarısının bunda mühim rolü olmuştu. Krallığı tamamen kendine mal edebilmek için büyük bir zafere ihtiyacı vardı. İstanbul'dan Bizanslılar, Bal kanlardan Arnavutluk Beyi, İskender Bey, kendisini Türklere karşı kışkırtmakta idi.

Bu sırada Papa ve bütün Hiristiyanlık âlemi, papaz ve piskoposlar da Türkleri Avrupadan atacak kahraman aramakla meşguldüler. Bu teşvikler karşısında Jan Hunyat, talihini bir defa daha denemek arzusuna kapıldı. Bütün Avrupa hükümetlerine elçiler, mektuplar göndererek asker ve silâh istedi. Her tarafta büyük bir kabul gören bu davete Alman, Leh, Ulah, Çek, Slovak, Bosna, Sicilya ve ufak dükalıklar da iştirake koştular. Papa da vekil olarak bir piskoposunu göndermiş, böylece manevi bir yardımda bulunmayı ihmal etmemişti.

Jan Hunyat ise Varna'dan aldığı ders ile yeni, talimli, muntazam bir ordu teşkil etmiş, silâh bakımından da hiç bir şeyi esirgememişti. Savaşa katılmıyanlar yalnız Fransızlar ve Sırplardı. Çünkü Fransızlar, Niğboluya gönderdiklerinden onda birinin bile geri dönmediğini görerek, büyük bir manevi yenilgiye uğramışlardı. Sırplar ise Varna'dan ders alarak eldeki postu kaybetmemek kaygusunda idiler. Aynı zamanda böyle bir savaş sonucunda Türkler yerine Sır-

bistan'a Macarlar hâkim olacaktı. Sırplar, Türklerin âdil hareketlerini çok iyi öğrenmişlerdi.

YENİ BİR HAÇLI SEFERİ

Macar kral vekili Jan Hunyad'ın kumandası altında Avrupadan gelen kuvvetler Peşte'de toplanmakta idi. Türklerin Avrupada kurmuş olduğu haber ağı, bunu çabuk öğrendi. İlk haberi Vidin kalesi Beyi göndermişti. Bunu diğer kalelerden gelen bilgiler doğruluyordu. Bu haberin tahkiki için Doğan Mertilüs adlı birisi Sırbistana gönderildi. Ordu da hazırlık yapmak üzere Sofya'ya yürüdü. Bütün Rumeli, Anadolu Beylerine, Timar, Zeamet, Haslara emirler yazılarak asker ve külliyetli erzak tedariki ile Sofya'ya gelmeleri emrolundu.

Jan Hunyad'ın Varna'dan ders alarak çok büyük bir ordu ile geleceği malûmdu. Sofyada ordu toplanırken Eflaklılar Niğboluya bir baskın yaptılar. Fakat Niğbolu kalesi bu baskını kolaylıkla karşıladı.

Sofyada toplanan kuvvetler hakkında verilen rakamlar pek değişiktir: Bu kuvvetin 60 - 80 bin civarında olduğu muhakkaktır. Bunların da 10 bini Azep, 8 bini Yeniçeri, 30 bini Akıncı, diğerleri de Anadolu ve Rumeli askerleri idi.

Macar ordusu ve birleşik kuvvetler de hayli kabarıktı: Varna'nın intikamını alacak olan bu ordu, 50 bin Macar, 8 bin Ulah, 5 bin Alman, Çek, Bosnalı, Sicilyalı olmak suretile 120 - 140 bin civarında idi.

Macar ordusu bu sefer savaş yerini güneyde seçmeyi düşünerek Peşte'den Belgrad'a yürümüş, Kosova'ya inmişti. Jan Hunyad, Varna'ya ve bu seferki savaşa iştirak etmediği için Sırbistana kırgındı. Fakat arkadan vurulmamak için bunu hissettirmiyor, hesaplaşmayı savaşın sonuna bırakmayı uygun buluyordu.

İkinci Murat ise, ordusunu Sofya'da toplıyarak gözden geçirmiş, savaş görmüş kumandanlarını toplıyarak onlarla fikir birliği yapmış, düşman hakkında bilgiler almış, yeniden bilgiler almak üzere Haçlı ordusuna casuslar yollamıştı. Gelen haberlerden düşmanın Kosova'da bulunduğu öğrenilince, ordu Köstendil üzerinden yürüyüşe geçmişti.

ORDULARIN TERTİBİ

Savaş için iki ordu 1448 yılının 16 ekiminde karşı karşıya gelmişti. Jan Hunyad'ın tertibi şöyle idi :

Sağ kanatta Macarlar, Sicilyalılar,

Sol kanatta Almanlar, Çekler, Slovaklar, Transilivanyalılar,

Merkezde ise Ulahlar bulunuyordu.

Müttefik ordusu Türk ok ve kılıcına karşı tamamen zırha bürünmüş, silâh bakımından Türklere üstün bir durum yaratılmak istenmişti. Ağırlıklar, arka da etrafı tahkim edilmiş müstahkem bir parkta toplanmıştı. Düşman, bir haylı da top getirmişti. Türklerden alınan dersten faydalanılarak ordu, otuz sekiz taarruz gurubu halinde tertiplenmişti.

Sultan İkinci Murad'ın tertibi de şöyle idi :

Sağ kanada Rumeli Beylerbeyi Turhan Bey kumandasında Rumeli askerini,

Sol kanada Anadolu Beylerbeyi kumandasında Anadolu askerini,

Merkeze ise Sadrazam Çandarlı Halil Paşa kumandasında ve derin bir hendek gerisinde zırhlı Yeniçerileri, sağına ve soluna topçuları yerleştirmişti. Azepler de bu kuvvetin ilerisine alınmıştı.

Ayrıca akıncı kuvvetler ikiye ayrılarak Hızır ve İsa Beyler emrinde, sağ ve sol kanat gerilerinde ihtiyatta bırakılmışlar, son koz için saklanmışlardı. Varna savaşından alınan dersten faydalanarak geri de tahkim edilmiş, ağırlıklar için ordugâh yapılmıştı.

İlk gün, her iki tarafın ileri sürdüğü ufak kuvvetlerin çarpışması ve birbirlerinin savaş tertibini, zayıf yerlerini öğrenmekle geçti.

ZAFER DUALARI

Asıl savaş ikinci gün, yani 17 ekimde başladı. Papanın vekili olan Piskopos büyük bir âyinle orduya Tanrıdan yardım dilerken, karşı tarafta Sultan İkinci Murat da sabah namazını ordusu ile beraber kılıyor ve dualarla Tanrıdan yardım istiyordu.

Savaşa evvelâ Türk kuvvetleri başladı. Sağ, sol ve merkez gurupları büyük bir ahenk ve intizamla ilerleyerek

Budapeşte'de yine bir Türk eseri olan Balıkçılar Kulesinden Jan Hunyad'ın heykelinin görünüşü.

düşman hatlarına saldırdı. Akşam karanlığına kadar devam eden savaş, bir neticeye varamamış, her iki taraf zırhlı olduğundan zayiat pek az olmuştu.

Karanlık basınca her iki taraf yerlerine çekilmişti. Avrupalılara nazaran Türk zayiatı fazla idi. Çünkü Avrupalıların zırhlı birlikleri daha fazla görünüyordu. Bundan ümitlenen Jan Hunyad, Türklerin savaş meydanından çekileceğine hükmetti. Gece yaptırdığı keşif, Türklerin çekilmediğini göstermişti.

17 Ekim gecesi Jan Hunyad Türklere bir baskın yapmak istedi. Aynı baskını Türkler de yapmak istediğinden, onları gafil avlıyamadı. Ve savaş sabaha kadar sürdü. Günün ağarması ile savaş şiddetlenerek 18 ekim akşamına kadar devam etti, Jan Hunyad ağırlık noktasını sağına kaydırmıştı. Bu bakımdan bütün taarruz ağırlığı Anadolu askerine yüklenmiş bulunuyordu. Durumu düzeltmek amacı ile sol yandaki kuvvetler geri alındı. Bundan sonra da sağ kanat geri çekildi. Böylece düşmanın merkez kuvvetleri ile karşılaşması sağlanmış oldu. Hendeğe dayanan Yeniçeriler, topların ateşile taarruza kalktılar. Düşman evvelâ şaşaladı, sonra toparlanarak hendeği geçmeğe kalktı. Merkez kıtaları ile yapılan bu savaş, düşmana epey pahalıya mal oldu ise de, biraz sonra bu kuvvetlerin de yavaş yavaş geriye çekilmesi, yanlardaki kuşatma kollarının hazırlanmasına imkân sağladı. Merkez geriledikçe, düşman torbanın içine giriyor ve kuşatma kolları ileri atılarak merkeze doğru toplanmış olan düşman kuvvetlerinin etrafını sarıyordu. Bu saldırının ağırlık noktası sağ kanatta Turhan Beyin emrindeki kuvvetlerde idi.

BİR ÜMİDİN İFLÂSI

Macarlar yavaş yavaş toparlanırken arkası da kapanmak üzere idi. Bu sırada düşman neye uğradığını anlamış, bu torbadan kurtulmak çabasına başlamıştı. Birlikler, topluca yapılan taarruzlarla kurtuluş geçitlerini tesis edemeyince, aralarındaki irtibat kopmuş, herkes kendi başını kurtarmıya kalkmıştı. Bu da kolay olmadı. Aralarındaki bu ahenksizlik, büsbütün sarılmalarını ve arada kalarak imha edilmelerine sebep oldu. Kurtulanlar, yalnız kuşatma kolunun arkasında kalanlarla, aradan sızan tahkim edilmiş kuvvetler oldu.

Bu felâket, Hunyad'ı büsbütün itibardan düşürdü. Kendisi çok gerilerde olduğundan kurtulanlar arasında idi. Gece bir kısım adamları ile Macaristana kaçarak kendini zor kurtardı. Ordugâhta kalanlar da Türkler tarafından esir edildi. Bu savaşta Avrupadan gelmiş birçok beyler ve kumandanlar öldürmüşler, getirdikleri ordular savaş meydanında yığılı kalmışdı.

Ordu, Kosova meydanında üç gün istirahat ile vakit geçirdikten sonra Edirneye dönmüş ve **"Gaza-i Ekber"** adı verilen bu savaş, bütün İslâm hükümetlerine elçi ve hediyeler gönderilerek duyurulmuştu.

Millî Mücadelemiz başladığı zaman, İttihad-ı İslâm fikri ve hareketinin tesirleri devam ediyordu. Osmanlı İmparatorluğumuzun uğradığı ihanetlere rağmen, bu fikir, birçok yerlerde henüz kökünden ayrılmamıştı. Bu varlıktan faydalanmak, Millî Mücadele liderleri arasında tartışıldı ve hatta fikir ayrılıklarına sebep oldu. Yukarıdaki klişe, Bâlebek'teki Arap mücahitlerinden bir grubu göstermektedir.

MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA ARAPLARLA İŞBİRLİĞİ MESELESİ

Yazan : Feridun KANDEMİR

Mustafa Kemal Paşanın, Heyet-i Temsiliye ile Sivas'tan Ankara'ya gelişinden kısa bir zaman sonra, 1920 yılı başında cephe olarak bilhassa Yunanlılarla savaş halinde bulunulan yerler bilinirken, birdenbire güneyden gelen çarpışma haberlerile, gözler ve dikkatler o tarafa çevrilmişti.

Güneyde ilk silâh Maraş dolaylarında patlamıştı. Eski çeteci Ermenileri peşlerine takan Fransızların, oralarda bazı köyleri ani baskınlarla yakıp yıkarak, köylüleri de sebepsizce şehit edişlerine karşı feveran eden halkın silâhına sarılışile başlıyan çarpışmalar umumileşerek, durup dururken, güneyi yer yer ayaklandırmıştı.

Ermeniler tarafından güneyde nüfus çoğunluğunu sağlamak maksadile girişildiği anlaşılan hareketin bu suretle evvelâ Maraş'ta kendini gösterdikten sonra, yine Fransızların yardımile El-

bistan üzerinden Sivas'a ve Urfa üzerinden Diyarbakır'a kadar yayılma amacı güttüğü anlaşılmıştı.

Durum ciddi ve tehlikeli idi. Bilhassa, ocak ayı ortalarında kuvvetlerini arttırarak Maraş üzerine yürümeye kalkan Fransız - Ermeni müfrezelerinin, karşılaştıkları şiddetli mukavemetle yenilgiye uğramaları neticesinde, durum bütün bütün ciddileşerek, tarafımızdan esaslı tedbirler alınmasını gerektirmişti. İşte tam bu sırada, Suriye'de kurulan "Arap Millî Teşkilâtı" nın bizimle mukadderat birliği yapmak istediğini haber alan Mustafa Kemal Paşa, *"istilâcıların sömürgeci politikaları karşısında Türk ve Arap milletlerinin istiklâllerini elele vererek korumaları kadar tabii bir şey olamaz"* düşüncesile, tedbirlerini bu yeni duruma göre almak lûzumunu duymuş ve ilk iş olarak da yakın arkadaşlarile başbaşa vererek bir "tamim" ile bir "tebliğ" hazırlamıştı.

MUSTAFA KEMAL VE ALİ FUAT PAŞALARIN TAMİMİ

Heyet-i Temsiliyenin tasvibinden geçirildikten sonra, gerekenlere gönderilen bu tamim ve tebliğler "Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal" ve "Garbi Anadolu Umum Kuvay-ı Milliyye Kumandanı Ali Fuat" imzalarını taşıyordu ve birincisi, yani daha ziyade kolordu kumandanlarına hitap eden tamimde kısaca *"Halep vilâyetinin Arap Hükümetini teşkil eden kısmında kurulan millî teşkilât, her ne suretle olursa olsun Osmanlı camiasından ayrılmağa azmetmiştir. Bunların bizimle hareket edecekleri zannolunarak kendilerine bir talimat gönderilmiştir. Fırka kumandanları kaymakam (yarbay) Emin Bey isminde bir zat olup, Halep Polis Müdürü Erkân-ı Harb Kaymakamı Şakir Nimet Beyle beraber Halep teşkilâtına bağlıdırlar. Kendilerile seri bir irtibat tesis edebilmek için bir şifre gönderilmiş ve raporlarını bununla, şifre kabul eden en yakın Türk telgraf merkezine göndermeleri bildirilmiştir. Ona göre icap edenlere tebligatta bulunulması ve gerek umumi, gerekse Adana ve bunun şarkındaki işgal bölgesi ahval ve vaziyeti pek yakın bir zamanda meşru olan haklarımızın istirdadı maksadile bir millî hareketi icap ettireceği tahmin olunmaktadır. Böyle bir vaziyette aşağıdaki şekilde hareket olunacaktır : Halep millî kuvvetleri, İskenderun, Lâzikiye, Dörtyol ve Humus istikametlerini temin ettikten sonra üç kuvvetli müfreze teşkil ederek, birincisi Ceyhan, ikincisi İslâhiye, üçüncüsü Antep istikametinde hareket edecektir."* dendikten sonra, her iki tarafın müfrezeleri hareket bölgelerine girer girmez - iki kuvvet arasında ve muvasaladan mahrum kalacak olan - Fransız kuvvetlerinin mukavemet edemiyecekleri tahmin olunduğundan müsademeden önce millî kumandanların en yakın Fransız kumandanlarına şu mealde bir nota vermeleri tavsiye edilmekte idi :

"ARTIK TAHAMMÜLÜMÜZ KALMAMIŞTIR..."

"Ekseriyeti Türklerle meskûn mukaddes vatanımızı birer bahane ile parçalamak ve ilhak etmek ve hür olan Türk milletini esir etmeğe azmetmiş bulunduğunuzu görmekteyiz. Artık bu hale tahammülümüz kalmamıştır. Dinî akidelerine ve millî emellerine bağlı olan bizler, mahiyeti meçhul olmayan her çeşit tecavüzlerinize nihayet vermek için bütün mevcudumuzla karşı koymıya azmettik. Kuvvetlerimiz tahmininizden çok fazladır. Beyhude yere kan dökülmesinden sarfı nazar ederek milletimizin vuku bulacak haklı ittihamlarından kurtulmak için kırk sekiz saate kadar silâh ve cephanelirinizi teslim ile memleketinize döndüğünüz takdirde, hakkınızda hürmette kusur edilmiyeceği ve aksi takdirde meşru hakkımızı istihsal maksadile hiç bir fedakârlıktan çekinmiyeceğimizi tebliğ ve cevabınıza intizar ederiz.

Kolordların işbu talimata ve evvelce verilen plâna göre millî kuvvetleri hemen teşkil ve harekete hazır bulundurmaları lâzımdır. Bununla beraber Maraş'ta başlamış olan müsademenin tamamile lehimize neticelenmesi fevkalâde mühim olduğundan, şimdilik Üçüncü Kolordunun Maraş'a her hususta yardım etmesini rica ve öteki kolordların

da evvelce tahsis kılınan bölgelerde seri ve silâhlı bir teşkilât maksadile işgal bölgesine millî müfrezeler göndermelerini ve bu hususta son derece himmet buyurulması bilhassa rica olunur." denilmekte idi.

ANKARA'NIN CEVABI

Ankara ile işbirliği teklifinde bulunan Halep'teki Arap Millî Teşkilâtı riyasetine gönderilen ve altında Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşanın müşterek imzaları bulunan tebliğ ise aynen şöyle idi :

"Osmaniye, Bahçe, Maraş, Urfa cihetlerinde pek mühim muvaffakiyetler istihsal ettik. Türkiye'nin istiklâllerini kurtararak bir konfederasyon kurmak veyahut ileride kararlaştırılacak tarzda bir bağlılık tesis eylemek maksadile müttehiden hareket edilmesi bildirilmiş ve biz de bu tekliflerinizi kabul ederek, mufassal talimat göndermiştik. Bunların elinize geçtiğine dair henüz bir malûmat alamadığımızdan, Maraş üzerinden daha çabuk alabileceğinizi düşünerek mezkûr talimat hulâsasını aşağıda arzederiz. Havran, Şam ve Balebek civarındaki kuvvetlerinizle "Şam" ı, Zeydanı Boğazında her nevi istilâya karşı müdafaa etmek, Amman, Murciun kuvvetlerile düşmanın Sayda ve Beyruttan dahile vuku bulacak hareketlerini yandan tehdit etmek, Beyrut, Trablusşam dahilinde isyan çıkararak, işgal kuvvetlerinin dahile ilerlemelerini men ederek, Humustaki kuvvetlerin Humusu, Trablusşam'a karşı müdafaa etmekle beraber Zeydani'ye de yardım eylemesini temin etmek.

Yukarıda tarif eylediğimiz hareketin zamanı, hazırlıkların derecesine tabi ise de, Türk ve Arap milletleri arasına girmiş olan Fransız - Ermeni işgal kuvvetlerini süratle bertaraf ederek emin bir suretle sizlerle irtibat tesis ve hareketlerimizin tevhidini temin mülâhazasile harekete başladığımızdan, vakit kaybetmiyerek, Haleb, Hama kuvvetlerinin bercevhi âti hareketini lâzumlu görürüz.

Bu kuvvetleri Hama ve Haleb'e, Lâzikiye ve İskenderun'a karşı temin ettikten sonra, kısmı küllisi ile İslâhiye ve İkinci derecede kuvvetlerle Antep, Osmaniye istikametlerinde hareketle düş-

Her bölgenin kendi coğrafyası, istisnasız bütün vaşlıklarına tesir eder : İşte, Arap Yarımadasındaki uçsuz bucaksız kum çöllerinin hâkimleri : Develer ve üzerindekiler!..

manı arkadan vurması pek mühimdir. Yakında muvaffakiyetli haberlerinizo intizar eylediğimizi arz ile takdim-i ihtiramat eyleriz efendim."

KARABEKİR ANKARA'YI YETKİSİZ BULUYOR

Fakat bu şekilde, güneyde Araplarla bir işbirliğine girişmek teşebbüsünü Kâzım Karabekir Paşa, bir takım sebeplerle doğru bulmadığı gibi henüz bağlı bulunulan - İstanbul Hükümetile, daha yeni açılmış olan oradaki Millet Meclisinin haberi bile olmadan böyle pek önemli işlere girişmeğe Anadolludakileri yetkisiz buluyor. Mustafa Kemal Paşaya Erzurum'dan yazdığı 22 şubat 1920 tarihli ve "zata mahsus" şifrede *"vatanın selâmet kaziyesine matuf vicdanî muhalâsatım ve zât-ı sâmilerine olan saygı ve kalbî bağlılığım aşağıdaki maruzatı gerektirmiştir"* başlangıcile asıl meseleye temas ederek şöyle diyor :

"...Arabistan işlerile meşgul olmaya yalnız mütareke hudutları içinde çalışmamızı âmir olan millî karar manidir. Millî karar dışında olan böyle geniş bir hareketten, Millet Meclisi ile onun itimadına mazhar olan merkezî hükümetimiz haberdar olunca, ne yolda tefsir edeceği ve bunu memleket menfaatlerine uygun bulup bulmıyacağı meşkuktur. Hükümetimiz, millî emeller dışında kaldığını ilân ettiğimiz Arabistan ile iştigali men için resmen bir tamim ile müdahaleye kalkarsa, vekarının daima korunmuş kalması her bakımdan elzem olan Heyet-i Temsiliyemizin mevkiini sarsmaz mı?

Bu mülâhazalardan sonra istirhamımı arzediyorum : Şimdiye kadar millî birlik üzerinde pek büyük rolü olan Heyet-i Temsiliyemizin ve bilhassa zat-ı sâmileri, bundan sonra çıkacak işlere karşı, Hükümet ile Millet Meclisinin arkasında Kuvay-ı Milliye namile genişlemiş ve sağlamlaşmış bir kuvvetin başında daima Hükümet ve Millet Meclisine müzahir bir vaziyet alarak, bunu içe ve dışa karşı devamlı surette göstermek ve fakat muhabereleri hissedilecek dereceye indirip, lûzum görülecek muhabereyi de sadece kolordularla yapmak ve bu suretle içe ve dışa karşı vaziyetimizin sağlamlığını ve birliğimizi göstermektir. Zamanından evvel gerek şahsî, gerekse millî mağlûbiyetler nâhak yere vatanı, kenarında bulunduğu uçuruma itebilir. Sabır ve teenni ile hiç bir şey kaybetmeksizin, milletimizin âtisini mesut kılabileceğimizi vak'alar gösteriyor. Heyet-i Temsiliyece işbu samimi maruzatımın telekkisi tarzının işarını istirham ile arzı tazimat eylerim."

MUSTAFA KEMAL'İN KARABEKİR'E CEVABI

Mustafa Kemal Paşa ise Karabekir'in Türk - Arap işbirliği hakkındaki endişelerini yersiz buluyor ve bu hususu paşaya verdiği cevapta şöyle belirtiyordu :

"Zat-ı âli-i biraderlerine, bazı hususlarda vakit ve zamanile lûzumu kadar malûmat verilmemek yüzünden endişenizi mucip olduğunuzu anlıyoruz.

Suriye ve Irak gibi, Azerbaycan ve Kafkasya'da kendi millî varlığını ve istiklâlini kurtarmak için çalışan milletlerin kuvvetlerini, Türkiye'ye musallat düşmanlara tevcih hususunda tedbirler almak, hiç bir vakitte, millî hududumuz içindeki menfaatlerimizi kurtarmağa ait millî kararımıza aykırı değildir. Aksine o millî kararları tatbike masruf çalışmalardır.

Erzurum ve Sivas kongrelerinin Heyet-i Temsiliyeye hareket düsturu olarak verdiği nizamnamede zikrolunduğu gibi, Heyet-i Temsiliye, Vatanın bütünlüğünü ve istiklâlini temin için her türlü siyasî tedbirleri ve kararları ittihaza mezundur.

Suriye ve Irak'ta Fransızlarla İngilizler aleyhinde ihdas olunan hareketler, düşmanların Kilikya, Maraş, Antepteki mezalimi neticesinde harekete mecbur olan millî kuvvetlere yardım gayesine matuftur. Nitekim bu sayede, Fransızlar Suriye'ye bağlı bırakılarak, Maraş'ta millî kuvvetler yenilmeğe maruz kalmaktan korunmuştur ve bu muvaffakiyetli hareket, netice itibarile bugünkü siyasete de mühim bir tesir yapmış ve Fransızları, millî harekâtı cenuba teşmilden vazgeçirmek suretile, memleketimiz menfaatleri için elverişli şartlar arzına ve bu yolda resmen hükümete müracaat eden Fransızları en uygun şartlar içinde anlaşmak üzere Amiral Döbon gibi bir ricalini bana müracaat ettirmiştir. Elbette böyle bir müracaatın kapısı, merkezî hükümet olduğu kendisine bildirilmiştir."

İŞBİRLİĞİNİN SAĞLADIĞI SİYASÎ MENFAATLAR

"Suriye ve Irak'ta hakim ve nüfuzlu olduğumuzu gizlemek değil, aksine belirtmek ve elimizden geldikçe fiilen isbat etmek suretile, sağlanacak siyasî menfaatlerin elbette büyük olacağına itimad buyurmanızı rica ederim. Böyle bir siyasetin doğurduğu faydalardan değil mi idi ki, Suriye fevkalâde komiseri Mösyö Verpiko, bir heyetle Sivas'a kadar gelmek ve Kilikyayı boşaltmak suretile bizimle anlaşmak zemini aramağa mecbur olmuştu. Ve bu zata, sadece isabetli bir siyaset olduğu kanaatile, Kilikyanın içinde ve Suriye'nin her tara-

fında teşkilâtımızın mevcut ve kuvvetli olduğunu söylemeyi tensip etmiş ve ondan ancak bu sebep ve tesir ile bizimle görüşmeğe lüzum görüldüğünü anlatmakla müşkülâta duçar olmamıştık.

Bu sebeple, bu gibi teşebbüsler asıl ve kat'i çalışmalarımızın millî hudutlarımız içine inhisar nazariyesinden hakikatte uzaklaşılmış olduğu zanını vermemelidir. Bu meseleler hakkında, millî meclisin toplanmasından evvel Ankara'da toplanan ve bugün ekseriyet gurubunu teşkil eden mebuslara bilgi verildiği gibi, hepsinin tasvip ve takdiri alınmıştır. Merkezî hükümetin de keyfiyetten haberi vardır. Hatta Araplarla ilk temas ve münasebete hükümet tarafından başlanmış ve buna da muhakemesinin isabetile durendişliğine emin bulunduğumuz arkadaşlardan İsmet Bey (1) memur olmuştu. İsmet Bey aynı teması Heyet-i Temsiliye nezdinde bulunduğu müddet zarfında devam ettirmiştir. Suriyeye yazılı olarak gönderilen talimat, biraz da Fransızların eline geçmesi ihtimaline göre, tesirli olabilecek tarzda İsmet Bey tarafından kaleme alınmıştır. Günagûn ihtiraslardan dolayı birbirine mevki vermekten kıskanan zatlar yüzünden mevkiinde kalabilen Rıza Paşanın, (2) bir an evvel Kuvay-ı Milliyeyi imhaya matuf tamimî manzurumuz olmakla kalmamıştır. Belki suikasta makrun olan bu tamimin, "Padişahımız Kuvay-ı Milliyeyi istemiyor, dağılmalıyız" *şeklinde Nevşehir ve Niğde'de "Teali-i İslâm Cemiyeti" marifetile başlatırılan irtica hareketlerini yatıştırmak için tedbirler almakla da meşgulüz."*

İSTANBUL HÜKÜMETİNİN MENFİ TUTUMU

Mustafa Kemal Paşa, Karabekir'e gönderdiği cevapta İstanbul Hükümetinin Kuvay-ı Milliyeye karşı takındığı menfi tavrı da şöyle anlatmaktadır :

"Rauf Beyle diğer arkadaşlardan aldığımız malûmat, millî emellerin istihdaf ettiği neticeler sağlanmadan, bugünkü hükümetin Kuvay-ı Milliyeyi imhaya giriştiğini ve bilfiil teşrii mürakabeye başlamış olan muhterem mebusların guruptaki bağlılıklarının pamuk ipliğinden ibaret bulunduğunu tasrih etmektedir.

Bir de hükümet, Arabistanın, millî hudutlar dışında kaldığını ilân etmedikten başka, bütün mebusların teşkil ettikleri ahd ve Misak-ı Millî programında Osmanlı camiası bilâkis mütareke hattının iç ve dışında birleşmiş olan ehl-i islâma teşmil olunduğu görülmektedir.

Mebusların ikbal düşkünlüğü ihtirasları yüzünden tesanüdü temin edilemeyen gurubun, teşrii vazifesini hakkile yapamadığı ve daha ziyade hükümetin aldatıcı siyasetine kapıldığı görülmesi, sarayın hocalar vasıtasile "Taali-i İslâm Cemiyeti" tesiri altında memleketin her tarafında irticalar tertip etmesi, Ferit Paşanın İngilizlerle ortaklaşa Anzavur Ahmedi tekrar Biga çevresinde Millî Kuvvetlere saldırtması, Sivas Kongresinin iktidardan düşürdüğü zâtların âyan sıfatı ile meclislerinde Kuvay-ı Milliyeye ve Heyet-i Temsiliyeye açıkça hücumlar yapması ve hükümetin müsamaha ve teşvikile muhalif gazetelerin Kuvay-ı Milliyye aleyhine umumî efkârı bulandırması, İtilâf mümessillerinin bütün bu makûs ve menfi cereyanları kendi menfaatlerine uygun görerek daha henüz tahakkuk etmeyen bir takım aldatıcı vaadlerle, hükümeti sadece Kuvay-ı Milliyeyi sessizlik ve hareketsizlik için sönmeğe mahkûm etmek çarelerine sevk etmesi, cidden Heyet-i Temsiliyeyi vazifesini yapmakta pek müşkül bir vaziyete düşürmektedir.

Maksadımızın iyiliğe, hüsnüniyete, vatanın ve milletin yüksek menfaatleri için fedakârlığa matuf olduğunu teyide hacet olmadığından, mebhus mütalâalar hakkında zatı âlilerinin de isabetli ve değerli olan noktai nazarlarının iş'arına intizar ve takdim-i ihtiramat eyleriz efendim."

Kâzım Karabekir Paşa, bu telgrafı aldıktan sonraki düşüncesini, "İstiklâl Harbimiz" isimli hatıratının 481 nci sahifesinde şu satırlarla ifade eder :

"İsmet Bey, İstanbul'da bu işlerle uğraşarak, oradaki arkadaşlarımızı ve kendisini günün birinde tehlikeye düşürmekten ise, Fransızlara karşı Maraş'ta, Adana'da cephe almış olsa, daha faydalı bir iş görmüş olmaz mı?"

(1) Sayın İsmet İnönü.
(2) Sadrazam Rıza Paşa.

1696 da İstanbul'da Padişah fermanı ile

YABANCI ELÇİLERE VERİLEN ŞARAP

Yazan : NAZMİ SEVGEN

Yabancı elçilere şarap verilmesi hakkında ferman çıkartan Sultan İkinci Mustafa (Riko'nun albümünden).

Muhakkak ki, arşiv vesikalarına dayanılarak yazılmış bir "Türkiye tarihi", tarihsel realiteleri ihtiva eder. Ne zaman ki, Başbakanlık arşivindeki milyonlarca vesika, kronolojik bir tasnife tabi tutularak, tarih yazarlarının istifadesine arzedilecek, işte o zaman belki realiteye uygun bir Türkiye tarihi meydana gelecektir. Dört yıldır bazı tetkikat için arşivde meşgul oldum. Tez hazırlamak için yıllardanberi burada çalışan kıymetli gençlerle tanıştım. Kimi Sırp (Yugoslav), kimi Ulah (Romen), kimi de Filistin işleri üzerinde tez hazırlamak için binlerce vesikayı birer birer tetkik etmek mecburiyetinde idiler. Bunu yılmadan, usanmadan, yaz - kış demeden yapıyorlardı. Türk tarihçiliği bakımından bu kıymetli genç leri, takdir ile yâdetmek isterim.

Bende de vesikacılık hastalığı başladı. Vesikaya dayanmayan tarih bilgisi bana yavan geliyor artık. Tarihî vesika, yalnız Başbakanlık arşivinde değil. Bütün vilâyetlerin şerî mahkeme sicilleri, Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü, Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivleri de Türkiye tarihi'ne ışık tutan çok kıymetli birer kaynaktır. Tarihle uğraşanlar buraları ihmâl edemezler.

VESİKALARI İLE İKİ MİSAL

Şerî mahkeme sicilleri arasında, tarihe ışık tutacak vesikaların ehemmiyetine bir küçük işaret olsun diye, Galata şerî mahkemesi sicillerinden bir vesika sunacağız bu yazımızda :

Sultan Mustafa II (1693 - 1703) zamanında, yabancı elçilerle maiyetlerindeki memurlar için şarap temini, bazı usul ve merasime tabi idi. Bu usul ve kayıt Mustafa II devrinde ihdas edilmiş değildir. "Ahkâm kayıtları" na göre, ötedenberi yabancılara şarap, ancak padişahın emri ile verilmektedir. Galata mahkeme-i şeriyesinin 171 numaralı hüccet defterinin 81 ve müteakip varaklarında 1108 (1696) yılına ait on hükm-ü şerif ve bunlara istinad eden hüccetler, bu işi ne güzel aydınlatmaktadır. Mealen hemen birbirine benzeyen hüküm ve hüccetlerden yalnız birini nakletmek suretiyle diğerleri hakkında da bir fikir vermiş oluyoruz :

"İftihar-ül emacid vel-ekârim cami-ül- mehâmid vel-mekârim el-muhte - say'i bi-mezid-i inayet-il-melik-üd-da-

im Asitâne-i saadetimde Sekbanbaşı olan ve hassa bostancılarım-başı vekili dame mecdihümâ tevki-i refi-i Hümayûn vasıl olacak malûm ola ki, İngiltere kırallığı vükelâsından olup İstifordiya vilâyetinde vaki borsa hâkimi ve Asitâne-i saadetimde mûkim İngiltere elçisi olan kudvet-i ümera il-millet-il-Mesihiye baronu senyör Villopaki hatemet avakibehû bil-hayr Dergâh-ı Muallâma arz-ı hâl gönderüb kendûnin ve adamlarının kifâf-ı nefisleriçûn senede bir defa yedi bın mudra hamıra emr-i Şerif virilegeimekle bu sene dahi beher mudrası onar vekiye olmak üzre İstanbul'a karib iskele ve yalılardan akçesiyle iştira eylediğü yalnız yedi bin mudra hamrın evine nakline kimesne mani olmayub zabitlerden ve ahardan haraç ve avaid namına akçe metalibesiyle rencide olunmamak babında emr-i Şerifim rica itmeğin ahkâm kaydına müracaat olundukta vech-i meşrûh üzre emr-i Şerif virilegeldüği mastûr ve mukayyed bulunmağın vech-i meşrûh üzre amel olunmak emrim olmuştur. Buyurdum ki, vusûl buldukta sadır olan emrim üzre amel idüb daki kendunin ve adamlarının kifâf-i nefisleriçûn bu sene dahi beher mudrası onar vekiye olmak üzre İstanbul'a karib iskele ve yalılardan akçesiyle iştira eylediğü yalnız yedi bin mudra hamrın evine nakline kimesne mani olmayub zabitlerden ve aharden haraç ve avaid namına akçe metalibesiyle rencide ve remide ittirmiyesûn amma mukayyed olasin ki, bu bahâne ile mikdar-ı muayyeneden ziyade ve senede iki virilmek ihtimali olmaya şöyle bilesin alâmet-i Şerifeye itimad kılasın. Tahriren fi evail-i şehr-i Receb sene semane ve mie ve elf. El-mahrusa Edirne".

Bu hüccetin bugünkü dilimizle ifadesi şöyledir :

"Devletin ileri gelenlerinden olup inayeti dâim olan Sekbanbaşı ile Hassa Bostancıbaşı vekiline hitaben yazılan emr-i Şerifte, İngiltere vükelâsından İstifordiya borsası hâkimi olup İstanbul'da İngiliz Elçisi olan Hıristiyanların şerefli baronlarından akibetinin hayırlı olması temenni edilen senyör Villopaki ile adamlarının nefislerini söndürmek için yılda bir defa olmak üzere yedi bin

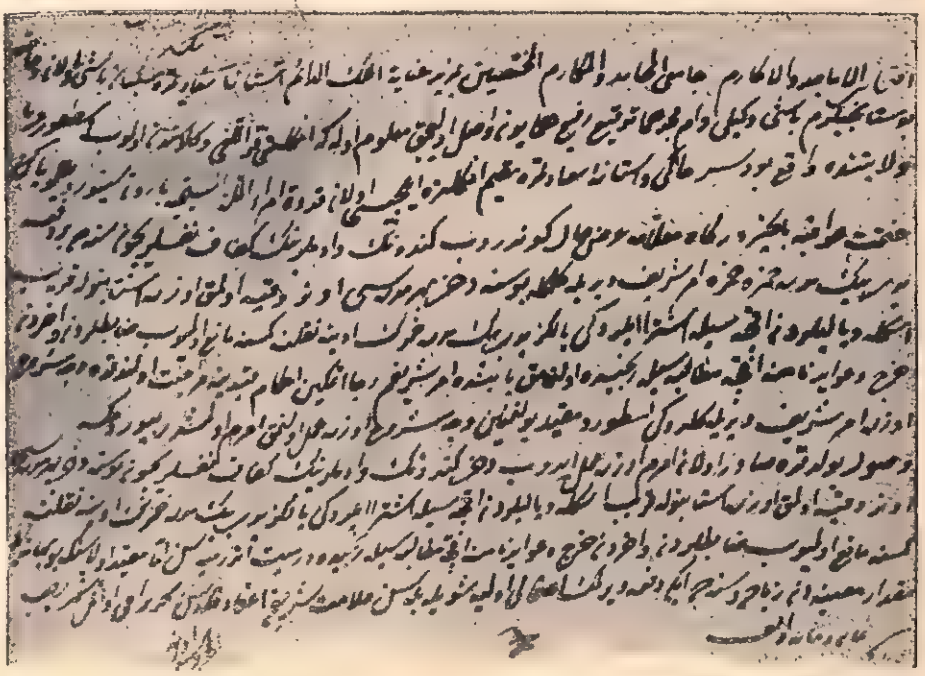

Galata Mahkeme-i Şer'iyyesi sicilleri arasında bulunan ve metinde adı geçen yabancı elçilere şarap verilmesini bildiren Sultan İkinci Mustafa'nın emri.

mudra (mudra, bir çeşit sulu madde ölçüsüdür) şarap için emr-i Şerif verilmesini rica etmiş olduğundan bu yıl da beher mudrası onar okka olmak üzere İstanbul'a yakın iskele ve kıyılardan bedeli karşılığında satın alacağı yalnız yedi bin mudra şarabın (kiyedi bin okka demek oluyor) evine nakline kimsenin mani olmaması, zabitlerden ve diğer vazifelilerden hiç bir kimsenin haraç ve avaid (yürürlükte bulunan kanunlar haricinde ihdas edilen birtakım aidat hakkında kullanılan bir tabirdir) adiyle akçe isteğinde bulunmak suretiyle rahatsız edilmemeleri için ricada bulunulduğu kaydedildikten sonra, ahkâm kayıtlarının tetkikinden anlaşıldığı üzere bu hususta evvelden beri verilmiş olan emr-i Şerifler gibi bu defa da elçi ile adamlarının nefis körletmeleri için beher mudrası onar okka olmak üzere İstanbul'a yakın iskele ve kıyılardan parası karşılığında alacakları yalnız yedi bin mudra şarabın evlerine getirilmesine hiç bir suretle müdahalede bulunulmaması, haraç ve avaid istemek suretiyle rahatsız edilmemeleri ve bu bahane ile belli mikdardan ziyade şarap getirilmemesine ve yılda iki defa verilmemesine son derece dikkat edilmesi kesin bir ifade ile emredilmektedir. H. 1108 yılında Edirne'den yazılmış olan Emr-i Şerif hükmünün infaz ve tatbikine Galata kadısı memur edilmiştir."

1106 (1694) tarihli olup Galata naibine yazılan şu emr-i Şerif de dikkata değer mahiyettedir :

"Galata Naibi efendi Galata toprağında hasıl olan üzüm bazı zimmî taifesi eshabından alub evlerine getürüb hamreyledikleri mesmû olmakla imdi o makule bağ sahiplerini getürüb muhkem tenbih eyliyesüz ki, hasıl olan üzümler ümmet-i Muhammed'e çarşu ve bazarlarda beyolmak üzre zimmî taifesinin evlerine götürüb hamır beyiçûn olmamak üzre muhkem tenbih eyliyesüz mütenebbih olmıyanların isim ve resmiye arzeyliyesiz şöyle ki fimabaid itaata ferman itmiyenlerin biri ele girdikte hakkından gelinur ana göre habîr ve agâh idüb icra-i ile tamam eyliyesiz hû. Fi 27 Receb sene 1106!"

Bu vesika ile 1694'de şarabın suret-i katiyede yasak olduğu anlaşılmaktadır.

KEYİF VERİCİ MADDELER TÜRKİYEYE NE ZAMAN GİRDİ ?

Tarihimizde kahve, tütün gibi meşhur yasaklar da vardır. Buna rağmen gizli gizli şarap, kahve, tütün içilmiştir. Bu çeşit yasaklara dair birçok vak'alardan bahsedilir. İstanbul'a ilk kahveyi 1555'de Kanunî Sultan Süleyman zamanında Halepli Hâkem, Şamlı Şems adında iki Arap kahvecinin getirdikleri ve Tahtakale'de birer kahve açtıkları rivayet edilir. Kahvehâneler 16 Eylül 1633 de kapatılmış, kahve yasak edilmiştir. Türkiye'ye ilk tütün 1605' de girmiştir. Peçevî "Dühân-ı bed-bûy = kötü kokulu" diye tavsif ettiği tütünün ilk defa 1009 (1601) de "İngiliz keferesi" tarafından "bâzı emrâz-ı ratba şifa olmak nâmına" ilâç gibi idhal edilmiş olduğundan bahsederse de, umumiyetle 1605 tarihi esas ittihaz edilir. Afyon, şarap ve kahveye tütün de eklenince "âlem-i safâ" nın "anâsır-ı erbaası" bu tarihte tamamlanmış olmaktadır. İç ki, Murad IV zamanında 5 Ağustos 1635'de kat'iyetle yasak edilmiştir.

Tekkelerde vaktile yapılan âyin-i şeriflerden "Devran" şeklini gösteren temsilî bir tablo.

Kapatılışının 42. yıldönümünde

TEKKE ile MEDRESE arasındaki görüş farkları

— 2 —

Yazan : Cemaleddin Server REVNAKOĞLU

Ulûm-i islâmiyeyi büyük bir salâhiyetle tedrîs ve temsîl eden Medresede, sâdece Şerîat ve "menkulât" vardı. Yani din ilminde ve islâm hukukunda kök kaynak bilinen ve müslümanlığın gerçek temeli olan Kitâb - Sünnet (Kur'âni Kerîm - Hadîs) vardı.

Bunlardan sonra da bunları, biraz daha genişleten, açan ve yayan Kıyas, İcmâ', Re'y-ü İctihâd geliyordu. Bu itibarla Medrese, yalnız Şerîat hükümlerine, kitâbî düsturlara dayanıyordu. Tarîkat ve Tekke ise kökten, esasdan ve temel umdelerden ayrılmakla beraber te'vîl ve ictihâd kapılarını daha da aralıyor, fikre, felsefeye, tenkîd ve tefekküre, hatta bedii zevke daha ziyade yer veriyordu.

Bu sebeple Tekkenin aşkı, Tekkenin irfânı, Tekkenin vecd-ü heyecanı, Medresede yokdu ve bulunamazdı.

Tekke muhitinin kendine hâss bir başka muâşeret âdâbı olan usûl ve erkânı da Medreseden içeriye girememişti. Onlar "kaal'in içinden ve çenberinden çıkamıyorlardı.

İnkârı mümkün olmıyan çok kuvvetli bir ilmin ve gâyetle mazbût ve müdeven bir malûmatın sahibi bulundukları halde, yine de dışda, şekilde ve kabuk-

da kaldıklarından sûret'den sîret'e geçip, işin özünü bulamıyorlardı.

"Kaale", "Yekûlü" yü kırakıp hâl ehli, gönül ehli olamıyorlardı. Halbuki hayatda ve insanda asıl lâzım olan şey zarfı yırtmak, gerçeği bulmak ve kemâl'e ulaşmaktı. Bunun için de evvelâ "hâl ilmi" ni tahsîl etmek, sonra da onunla temessül ederek hâl'e bürünmek lâzım geliyordu. Bu şekilde ruhî, manevî medeniyet ve mümtaziyet'e ulaşamıyan, insan-ı kâmil (olgun insan) olamazdı.

TARİKATLER VE İLİM

Tekkenin ilâhî aşka daldıran ezelî neş'esi, heyecanı, ufak tefek kusurları hoş gören geniş müsamahası, afivkârlığı, ve insanı hakîkaten ahlâkî kemâl'e götüren mükemmel terbiye usûlü yanında, yolu ve zihniyeti tamamiyle ayrı ve aykırı olan muhterem Medrese, bu meziyyet ve husûsiyetlere asla iltifat etmiyordu.

Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm, pek tabiî her şey'in üstünde, her dersin başında geliyordu. Ondan çıkarılan ilimlerden başkasını ders programına almamışdı.

Bundan sonra yine bunun gibi derinden derine, inceden inceye uğraştığı bir de "Hadîs ilmi" vardı.

Birbirini tamamlayan bu iki ilim, asırlarca birbirinden ayrılmadı ve hep böyle devâm etdi. Bu itibârla Medresede sâdece kürsî ve kitâb vardı. Hiç değişmeyen klâsik metodlu bir tedrîs usûlü tatbîk ediliyordu.

Kapısı herkese açık bulundurulan Tekkede ise, usûl ve erkân ile uyandırılmış koca bir "Meydan", ruhî ve ruhânî konserler veren muhteşem bir "Mutrib", bunun yanında hançere ihtilâli yapan zâkirler korosu, debdebeli bir "Nevbe", yer postları üstünde kurulan ve coştukça coşan bir zikrullâh âlemi hâkimdi. Zikrullâh, gönüllerde ilâhî aşkın çerağını uyandırıyor, bütün kalbleri i'mâr ve ihyâ ediyordu.

Gönül, ma'mûr olur mi'mâr-i zikrullâh ile

Medrese, hakîkaten muhteremdi. Ulemâ muazzezdi. Onları da Evliyâullâh gibi irfan ehlinden saymamız ve ta'zîm etmemiz lâzımdı. Çünkü onlar da, zâhir şerîat ilmine vâris ve sâhib olmuşlardı. Ahkâm-i Şerîat'i tam bir tefehhüm ile üzerlerine alıp, (derinden derine inceliyerek ve iyice anlıyarak) halka açıkça tebliğ ve beyan etmişlerdi. Bu da onların mubârek bir vazîfesi idi. Tarîkat büyükleri içinde ilme ve ulemâya kıymet vermiyen, saygı göstermiyen görülmemişti. Zîra ahkâm'ın icrası için, ulemânın mevcûdiyeti şartdı. Ve bu şartın icapları değerlendirilmeli idi.

Cenâb-ı Pîr Seyyid Ahmed Rifaî, pek marûf eseri olan "Bürhân-ül Müeyyed" inde kendi sâliklerine ve söz dinleyen herkese şöyle diyordu :

"... Şeriat-i Gârrâ-yi Ahmediyye'nin ahkâmına mugâyir olarak yapılan ibadât ve mücâhedâtdan bir semere hâsıl olmaz. Sûret-i gayri meşrûada bir âdem, ibâdât-ü taât ile beş yüz sene meşgûl olsa, barigâh-i kibriya'da hâiz-i kabûl olmaz; merdûd olur. Kendisi sevab yerine seyyiât (günah) kazanır. Ve Kıyâmet Gününde bu makule kişilerin a'mâli mîzan'a girmez ve sayılmaz.

Hakîkat budur kim, bir Fakîh (islâm hukuku âlimi) sûret-i meşrûada iki rek'at namaz kılar ise, umûr-i diniyyede câhil olan bir dervişin kıldığı bin rek'at'dan efdaldir..."

Bu sözler, bu dersler, buna benzer ihtâr ve îkazlar, yalnız cenâb-i Seyyid'e mahsus değildi. Bütün Pîrân-i âzizân, aynı fikirde idi. Aynı şeyi söylüyorlardı. Ayrıldıkları cihet şu idi :

Medrese, "Ulûm-i Şer'iyye" denilen klâsik dinî bilgiler okutuyordu. Fakat ilmini, "ta'lîm" ini halka indiremiyordu. Sesini, tezini iyice duyuramadığından ona kendisinden birşeyler veremiyordu.

MEDRESEDE VE TARİKATLERDE DİL

İlimde "imam" olmuş allâmeler tarafından yazılan türlü tefsîrler, ciltler dolusu tercümeler, uzun uzun şerhler, hatta daha derinlere inen hâşiyeler, tahşie'ler, bunların hepsi izaha muhtacdı. Açıklanmadan okunmuyordu, okunamıyordu. Okununca da anlaşılması kolay olmuyordu.

Beri yanda herkesin serbestçe girip çıktığı Tekke, halkın tabiî dili ile konuşuyordu. Oraya kendi isteği, kendi

arzusu ile gelen "Tâlib" ve "Sâlik" e külfetsiz, sâde dil ile hitab ediliyordu. Sı kıcı, kuru dersler yerine ta'limî mâhiyette yazılmış şiir ve manzûmelerle, bestelenmiş "Nutuk", "Nefes" ve "İlâhî" lerle, me'ârif-i Râbbaniye telkîn eyliyordu. Bununla da herşeyden önce gönül sevgisini kazanmak, sonra da ibâdetde "ihlâs" ve "teslîmiyet" gösterip, "füyûzât" ve "tecelliyât" ın getirdiği tam bir huzûra ve ruhun büyük ihtiyacı olan ümîd ve teselliye kavuşmaktı. Zira Tarîkat kurmuş büyük veliler, biliyorlardı ki ibâdet, bir gönül işidir. Evvelâ gönüle girmek, orayı fethetmek lâzım gelir. Gönül iklimine girmeyince insan fethedilemezdi; edilemiyordu. Allaha yaklaşmak ve insanlığa daha hayırlı, daha samimî olabilmek için insan gönlünü kazanmak ve sonra da insanı coşturmak lâzımdı. Musikiyi mâbede sokan Tarîkatlerin ileri düşüncesi, hep bu emelin, bu maksadın üzerinde toplanmıştı. Bundan dolayı şi'ri, san'ati ve raksı ibâdetle başbaşa yürütdüler; yanyana oturtdular.

Tekke kapısının eşiğine basmadan, baş kesip içeriye giren, bu sebeple geri dönmüyor, "nasîb" siz kalmıyordu. Evvelâ "mürşid-i kâmil" huzûrunda "sivâ" dan soyunup (Allâh sevgisinin dışında kalan her şeyi bırakıp) yeni başlıyan bir başka âleme giriyor, orada "irşâd" görüyor, feyz alıyor, istidâdı nisbetinde "teslîk" ve terbiye edilerek olgun bir hâle getiriliyordu. Netîcede "Esmâ" dan "Müsemmâ" ya geçip mutlaka bir "tecellî" ye, bir "zuhûrât" a erişiyor, bir mazhariyete ulaşıyordu.

TAASSUBA KARŞI İLK İSYAN

Tekke ve Tarîkat telâkkisinde, insanların ezelî hilkat kanunlarına, beşerî ve insanî icablara tâbi olduğu ve bunun dışına çıkamıyacağı unutulmamıştı. Bundan dolayı durmadan akıp giden ve zamanla daima değişen cemiyet hayatında, bilhassa muâmelât ve teferrüâta aid işlerde ve meselelerde geniş müsâmahaya, bunun için yer vermişdi.

İslâmın fikir hayatında kuru zühde ve taassuba ilk ilmî isyan onlarla gelmişdi, onlarla başlamıştı.

Yine Tekke ve Tarîkat mektebi olan tasavvufun en güzel, en çekici tarafı,

Fatih Nişancı'sında, Fatih devrinin başmimarı Atik Sinan'ın yaptığı Kumrulu Mescid'in karşısında Halvetiyye'den Kumrulu Tekkesi haziresinde Üstad Cemaleddin Server Revnakoğlu bir kitabeyi tetkik ederken.

"cezbe-i ezeliye" temsilcisi olması idi.

Şarkın en eski felsefesi olan Mistizm de Tekkelerde gelişmişti. Suyun akışında, şırıltısında, taş parçasında, toprağın renginde, dağda, sahrada, semâda, hulâsa kâinatın her zerresinde, hep Allahı görmek, O'nun herşeye şâmil olan taâllûk ve ihâta kudretini bulup göstermekti.

Tarîkat terbiyesinden beklenen bir feyizli netice de, bir takım basît zihniyetlerden ve basma kalıplıklardan kurtulmuş, idrâk ve irfan sahibi müslüman yetiştirmekdi. Bu itibarla mantık ve makulâta, kalbin heyecanına büyük kıymet veriyordu. "Arş-i Râhman" bilinen gönüllere her şeyden önce ilâhî aşkın, ilâhî irfânın telkîn olunmasını, Tarîkat farîzasından sayıyorlardı.

Tarîkat dersi olan irşadlarda esas gaye, âtıl ve gâfil insanları uyandırmakdı. Katı zühdün yerine, din aşkını, Allah aşkını getirmek, gönüllerde islâm kardeşliği birlik ve yurd dirliği kurmakdı; dolayısile edeb, terbiye, ahlâk ve insanlık telkîn eylemekdi. İnsanları birbirine sevdirmek, kaynaştırmak gayretinde idiler. Tarîkatlerin ve Tarîkat felsefesinin, rûhun derinliğine sinmiş

bir "hoş görürlük" mesleği olması, bundan ileri geliyordu.

"ŞERÎAT : BİLMEK, ÖĞRENMEK; TARÎKAT : GÖRMEK, İŞLEMEK"

Tarîkat terbiyesinde, Tarîkat erkânında, en başta gelen hususiyetlerden biri de, dinî hislerin daha tabiî, daha vicdânî bir hâle getirilmesi, Allah Fikrinin "Mehâfetullâh" telakkîsinden ziyâde "Mehabbetullâh" esâsına istinâd ettirilmiş bulunmasıdır. Yani Tarîkat mensupları kudret, kuvvet sahibi Tanrı Teâlâ'yı kahredici, ezici korkunç değil de, Rahîm, Şefîk, Kerîm ve Gafûr olarak tanırlar. Onlarca Allâh ü Teâlâ, Gazûb değildir; Cemîl ve Lâtif'dir. Güzeller güzelidir. Allah, her kese lütf u ihsân ile muâmele eder. Ne kadar suçlu ve kusurlu olursa olsun hiç bir kulundan vazgeçmez. Hattâ kendisine ilticâ ve dehâlet etmesini bilen günahkâr kulunu, daha çok sever. Boynunu bükerek onun Rahmet ve Mağfiret kapısını çalan kulunu, boş çevirmez. Şân-i Ulûhiyyet, bunu muktezîdir. (Bunu gerektirir).

Bundan dolayı ona karşı duâ ve niyâzlarında: "Güzel Allâhım!", "Kurbân olduğum Allahım!", "Yüce Tanrım!" diye münâcaatda bulunurlar. Zira Tarîkatde esas gâye, Cenâb-ı Hakk'ı korkutma yolu ile değil, sevdirerek tanıtmakdı. Korkutmak, ürkütmek hayvan terbiyesiydi ve avâm'a mahsusdu, mahlûkatın eşref ve ekmeli olan İnsân'a, hele olgunlaşmış "Kâmil insân"a sevgi yakışırdı. Sevgiden hoşlanmayan yokdu ve olamazdı.

İnsânı insâna sevdirmek, bu sevgiye inandırmak, inandığına gönülden sarılmak ve bağlanmak lâzımdı. "Vuslet-i İlâllâh" denilen Cemâl-ul-Allâh iştiyâkı (Allâh aşkını gönülde yaşamak ve ona ulaşmak) yine bu gönül sevgisi ile olurdu.

★ ★ ★

Medrese ile Tekke arasında asırlar boyu sürüp giden anlaşmazlığı, aralarındaki bâriz farkları ve ayrılışları, en kısa yoldan şu şekilde özetliyebiliriz :

Yalnız naklî ilimlerle uğraşan Medrese, seleften gelen ve hayata geçmiyen kuru derslerle insan beynini doldurup yor; biraz da uğuşturuyordu. Tekke ise, insanın ve insanlığın rûhî, derûnî, ictimaî ihtiyaclarını düşünerek ve bunları ön plâna alarak, hazırlığını ona göre yapıyor, teşkilât ve tedrisâtını ona göre kuruyor, evvelâ bu ihtiyac ve lüzumu yerine getirmiye çalışıyordu. Onun için "Eslâf" dediğimiz eski devrin büyükleri, Şerîat'e "bilmek, öğrenmek", Tarîkat'e "görmek, işlemek" demişlerdi.

Zamanının ana kültürü sayılan Medrese tahsîli yapıldıktan sonra, onlara göre bir de "ledünniyyât" a girmek, derûnî âlemlere dalmak icap ediyordu. Bu mertebeye ulaşmak için kalbî ihtisas mektebi olan Tekkelere, Dergâhlara koşuyorlardı. Tekkeler, Dergâhlar, gönülleri ilâhî, semâvî, fikrî, felsefî, ahlâkî bir câzibeye sürükleyen yerlerdi, müesseselerdi. Halk'ı buralara sürüklemekle kalmıyor, bunları ayrı ayrı besliyor ve cemiyete yararlı hale getiriyordu. Gerçekte Dergâh bir vesîle idi. Dergâha değil, Allaha geliyorlardı.

CEMİYET İÇİNDE TEKKENİN YERİ

Ötedenberi bizde Tarîkat, Tekke denilince hatıra mutlaka atâlet, meskenet (tenbellik, uyuşukluk) gelir. Ve yine mutlaka başkalarının sırtından, kesesinden kibarca geçinmek gibi şeyler hatırlanır. Halbuki hakikat, bunun tamamile aksine ve hilâfınadır.

Dervişlikde başkasından birşey istemek kadar ayıp, çirkin birşey yoktur. İslâm dininde en merdûd şeylerin başında tese'ül (dilenmek, dilencilik) gelir. Dilenenler, hele eli ayağı tuttuğu halde avuç açanlar, insânî, islâmî bütün şeref ve haysiyetlerini pâyimâl etmiş olduklarından, vaktile böylelerinin hâkim huzurunda şehâdetleri kabul edilmezdi. Din büyükleri, Tarîkat ulûları, *"elinizi, dilenci keşkülü yerine koymayın, gerekirse ölün; istemeyin!"* demişlerdi. Amma sonradan ortaya çıkan ve Tekkelerin içinden yıkılmasında kuvvetli âmil olan sûi istimaller, sûi telâkkîler alıp yürüdü. (Bunlardan sonra bahsedeceğiz.)

Tekkeler bozulmadan önce bir terbiye ocağı, bir ahlâk yuvası, bir halk mektebi idi ve parasızdı. Kendi sınırları içinde, kendi çapında her sınıf halka e-

ğitim ve öğretim yapıyordu. Bu arada ahlâk, âdâb ve tasavvuf ile ilgili dersler yayınlar, kültürel toplantılar tertip eder; ve herkes bunlardan bol bol istifade ederdi.

Tekkeye herkes serbestçe girer çıkar, orada istediği kadar kalır, oturur, fakîr ise barınır, aç ise doyurulur, yoksul ise kayırılır, yatacak yeri yoksa höcrelerin birinde (Tekkenin bir odasında) yatar kalkar, yer içer, Allahına şükrederdi. Bu münasebet vesilesile devlete, millete, Dergâhı kuran ve açan zate minnettar olarak candan, gönülden dua etmeyi unutmazdı.

Bu şekilde Türk harsına, Türk zevkine, dînî ve içtimaî hayatımıza yararlı hizmetlerde bulunan ve zamanında bir "Dâr-ül İrfân-ı İlâhî" hâlinde çalışan Türk Tekkeleri, İslâm dünyasına ve cemiyetimize, hayırlı, fâideli insan yetiştirmek için hasbî, şifâhî çalışmalarına devam ederken, mektebin, kitâbın giremediği yerleri de düşünmüşlerdi. Böyle uzak yerleri "Şeyh" yerine "Halîfe" (vekîl) göndermek sûretile aydınlatıyorlardı. Hakk yolunda yapılan hizmet ve himmetin, kıymetlenmesi için şûmullenmesi lâzımdı. Zira yalnız kendini düşünmek, yalnız kendini kurtarmak, sadece kendisi ile meşgul olmak, islâm ahlâkında ahlâksızlık sayılırdı. İslâmiyet, tek kelime ile insaniyetdir.

GELECEK SAYIDA :

Tekke ve Zâviyeleri çöküntüye götüren sebepler

Basın : 23284

İyi plânlanan ve yürütülen
bir reklâm ve tanıtma faaliyeti
bir müessese için
masraf kapısı olmaktan çıkar;
karşılığını kat kat getirir.

BASIN İLÂN KURUMU

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no. 1. kat: 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01. İstanbul

Tarih — 298

KAPAĞIMIZDAKİ KLİŞE

Her yeni Padişah, tahta çıkışının bağlılık bedeli olarak cülûs bahşişi *dağıtırdı. Görünürde tâcidarın ihsanı gibi gözüken bu ikram, aslında, değişen kudretlerin kendisini tescil hareketi idi: Padişahlık müesesesi yerini halkın idaresi adını alan sistemlere bıraktı, fakat değişen her iktidar, kendi çevresindekiler için* nimet kapısı *olma vasfını değiştirmedi.*

Klişesini kapağımızda gördüğümüz Sultan İkinci Selim, babası Muhteşem Süleymanın tahtına, öldürülmüş üç kardeşinin cesedi üzerinden çıktı. Rakibi de yoktu...

Buna rağmen, Yeniçeriler, cülûs bahşişi *almadan kendisini Topkapı Sarayına sokmadılar. Sokullu Mehmet Paşa gibi dirâyetli bir vezirin yeni Padişaha söyledikleri, sadece devri için değil, isimleri ne olursa olsun, değişmiş iktidarların dayandıkları muhite kendilerini saydırmak ve sevdirmek için tutmaları şart yolun izahı idi :*

"— Şevketlûm... Bunlar cümle cülûs bahşişlerin bîtamami almadıkça, biy'atte gönülsüz olmağın kadîmdenberû mukarrer halât-ı nefsânî olarak bilirler. Malûm-u şevketleridir ki cahil olsun, âlim olsun cümle kişiler için tah-ı cedîd, vâridat-ı cedîddir."

★ ★ ★

Yâni şöyle demek istiyor Sokullu Mehmet Paşa : "— Her yeni iktidar kendisini kabul ettirmek için ihsan ve ikramda bulunmak mecburiyetin dedir: İster başında tâc olsun, ister taht üzerinde otursun, isterse - *bugünün pek revâçta olan tâbiriyle...* - HALKIN İÇİNDEN gelsin... Bu ebedî hüküm âlimler - *yâni bugünün yine pek benimsenen tâbiriyle...* - KÜRSÜ SAHİBLERİ'nden tutunuz da, - *yine Demokrasi edebiyatının gönlüne bastırdığı ifadesiyle...* - ARKA SOKAKTAKİ vatandaşa kadar hepsi için, YENİ İKTİDAR, YENİ GELİR anlamına gelir!

Kırk yaşında tahta çıkmış, üç kardeşinin bu çıkış için en fecî şartlar içinde ölümün kucağına itilmiş olduğunu görmüş bulunan İkinci Selim'e Hocası Ataullah Efendi, müsâhibi Celâlüddin Ağa ve Lalası Hüseyin Paşa, ilk önceleri, Yeniçerilerin serkeşliklerine mukavemet etmesini tavsiye etmişler amma, Sokullu'nun nasihatinden sonra demişler ki :

"— Beli Padişahım... Elbet Vezirin sözlerinde kerâmet vardır. Şol cihet nazar-ı şâhânelerinden dûr olmasın ki, asker kuluna bezlettiğin ihsânı diğer kapı kuluna ve ezher cihet ülemâ taifesine dahî kerem edesin ki kalbler inkisâr üzre olmıya..."

Ve, İkinci Sultan Selim, bu tavsiyeleri harfi harfine yerine getirdikten sonra, Yeniçerilerin elinde olan Saray Kapıları bahşişin verdiği sevinç avâzeleriyle açılmış.

Cevdet Paşa, bu ç ı k ı ş ' ı ne sâfiyâne, ne açıkyürekle anlatır :

"— Ve, Padişah-ı cedîd, rahatça icray-ı saltanat için bilcümle mühim mevkilere şahsına yakın ve mutemedi kimseleri getirdi. İşbu tâyinler sırasında birçok haksızlıklar da oldu. Fakat yeni gelenlerde aranan vasf-ı aslî Padişah-ı Cedîde olan sadakatleri idi. Böyle gelmiş, böyle giderdi."

★ ★ ★

Evet... Böyle gelmiş, böyle gitmiş, böyle de gidecek...

Bu, bir dünya düzenidir: Heryerde, her zaman böyledir. İsimler değişir, şekiller değişir, fakat her yeni iktidar, kendisinden öncekinin yerine geçebilme külfetini omuzlarına alınca, gayesine erdiği ânda külfet, yerini n i m e t ' e bırakır : İlk çağlardanberi insanların bu ebedî kanunda yapabildikleri, n i m e t ' e verdikleri yeni yeni isimlerdedir.

Bu kadarcık teselli nesilleri avutmıya yetiyor!.. *M ü ş a h i t*

414 YIL ÖNCE **Kanunî Sultan Süleyman, karısı Hürrem Sultanın veliahd Şehzade Mustafa hakkındaki kışkırtmalarına kapılmış ve öz oğlunu ortadan kaldırmağa karar vermişti. Padişah, bu kararını, İran seferine giderken orduya iltihak edecek oğlunun elini öpmek üzere çadırına geldiği zaman gerçekleştirmeyi düşünmüştü. Nitekim Şehzade Mustafa, 6 Ekim 1553 de Konya Ereğlisinde kurulan Otağ-ı Hümayuna gitmiş, kendisini dilsiz yedi cellât karşılamıştı. Talihsiz şehzade kaderine rıza göstermemiş, kendisini kahraman ca müdafaa etmiş, fakat netice değişmemişti. Yukarıdaki klişe, üstad Münif Fehim'in fırçasile Şehzade Mustafanın cellâtlarla mücadelesini göstermektedir.**

Babası Kanunî'nin emrile

Şehzade Mustafa'nın boğdurulması

Yazan : Ziya **HANHAN**

Medet, medet! Bu cihanın yıkıldı bir yânı,
Ecel celâlileri aldı, Mustafa Hânı...

Yazının başına aldığımız bu iki alev mısra, genç ve günahsız Şehzade Mustafa Han'ın cellâtlar elinde can verdiği gün yazılmıştır. Aslı yedi bent olan bu mersiye, fecî cinayetin işlendiği günün gecesi yazılmıştır. Şairi, Kanunî'nin ordusuyla İran seferine katılan ve olay sırasında ordugâhta bulunan Taşlıcalı Yahya Bey'dir.

Gerçekten Şehzade Mustafa'nın, babası tarafından verilen emirle boğulması, **"cihanın bir yanını"** yıkmıştı. Yaşlı şair, genç şehzadenin ölümüne "MEDET, MEDET!.." diye ağlıyordu. Sahiden bir san'at ve samimiyet şaheseri olan bu mersiyenin daha genişçe bir kısmını gelecek yazımızda vereceğiz.

HANLAR SOYUNDAN GELEN BİR GELİN

Şehzade Mustafa'nın acıklı hikâyesini, çok daha öncelere giderek anlatmak yerinde olacaktır. Bu suretle tarihin İbret verici olaylarını, Osmanlı sarayını temelinden sarsan entrikaları daha iyi belirtmiş olacağız. Bu düşünceyledir ki, hikâyemize Mustafa Han'ın iki kuşak ötesinden, dedesi Yavuz Sultan Selim devrinden başlayacağız.

Beyazıt II. nin genç şehzadesi Selim, Trabzonda sancak beyi olarak bulunmaktaydı. Beyazıt II, oğlu için güzel, zeki, bilgili ve soylu bir gelin arıyordu. Nihayet istediği gibi bir kız bulundu ve Şehzade Selim, Kırım Hanlarından Meng li Giray'ın güzel kızı Hafsa Begüm ile evlendi (1493 - 1494).

Bu izdivaçtan 1495 yılında dünyaya bir şehzade geldi. Bu şehzade ileride 46 yıl saltanat sürecek ve imparatorluk hudutlarını Avrupanın ortasına kadar götürecek olan 10 uncu padişah Kanunî Sultan Süleyman'dır.

Kanunî, hem ana, hem de baba tarafından hükümdar soyundan gelmekteydi. Bundan ötürü, Osmanlı hanedanı içinde mümtaz bir yer işgal ediyordu. Han kızı Hafsa Sultan, oğluna çok düşkündü. O'nun tahsil ve terbiyesiyle bizzat meşgul oluyordu.

O zamanki saray töresince, büyüyen şehzadelerin İstanbulda kalmaları usulden değildi. Yıldırım Beyazıt zamanından başlayan taht kavgaları, böyle bir usulün konulmasına sebep olmuştu. Genç şehzadelere birer **"Sancak Beyliği"** verilerek İstanbuldan uzaklaştırılırdı. Süleyman da çocukluk çağını bitirince, Kefe Sancak Beyliğine atandı ve dedesi olan Kırım Hanlarıyla sınır komşuluğu yaptı. İlk izdivacı Kefe Beyliği sırasındadır.

Annesi tarafından Kırımlı Türklere bağlı olan (Kanunî) Süleyman, Kefe Beyi iken evlendi, soylu tatar beylerinden birinin kızı olan Gülbahar Begümü aldı. Bu izdivaçta - Gene Kırımlı olan - annesi Hafsa Sultanın büyük rolü oldu.

Kırımdan Osmanlı Hanedanına gelen bu gelinin asıl adı, saray geleneklerine uyularak, Mah-ı Devran olarak değiştirildi. Bu yazımıza konu olan talihsiz Şehzade Mustafa Hân, işte bu birleşmenin mahsulüdür.

Kanunî Süleyman ve Mah-ı Devran'ın ilk çocuğu Şehzade Mustafa, doğum tarihi olan 1515 yılından 1520 yılına kadar ikinci veliaht, babasının tahta çıkışı tarihi olan 1520 den ölümüne kadar da (1553) birinci veliaht olarak yaşadı.

Onaltıncı Yüzyılın başlarında, Lehistan Devleti, Kırım Hanlarının at ayağı altında ezilen bir ülkeydi. Kırımdan, Deşt'ten, Kıpçak'tan her yıl batıya doğru akınlar düzenlenir, Vistül Irmağının ötelerine kadar giden Tatar atlıları, bir yığın ganimetle geri dönerlerdi. Getirdikleri ganimetler arasında bol miktarda altın ve gümüş olduğu gibi, çok sayıda cariye ve köle de bulunurdu.

1500 yıllarında, bugünkü Ukrayna Lehistana bağlı bir prenslikti. Gene bir yıl batıya giden Tatar akıncıları, beraberlerinde çok güzel bir kızla döndüler. Bu kız, Ukraynalı bir köy papazının kızıydı. Sonradan Osmanlı Saraylarında padişah gelini, padişah karısı ve padişah a n n e s i olarak göreceğimiz bu köy papazının kızı, tarihlerimizin Hürrem Sultan diye adlandıracağı güzel, güzel olduğu kadar zeki, fakat o nisbette entrikacı olan kadındır.

Müstesna bir güzellik ve zekâya sahip olan papaz kızı, Kırım Hânı tarafından saraya takdim edildi. Aslında başdöndücü bir güzelliğe ve korkunç bir zekâya malik olan Lehli kız, kısa zamanda sarayın sözü geçer kadınları arasına girdi. Önce Şehzade Süleyman'a odalık olarak sunuldu, sonra ilk çocuğu olan Şehzade Mehmed'i doğurunca, Hasekiliğe yükseldi. Şehzade Mehmed'in doğumu, Kanunî'nin tahta çıktığı yıla denk düştüğü için (1520) genç padişah bu doğumu uğur saydı ve Hürrem Hasekiye nikâh kıydı. Bu suretle köy papazının kızı, sarayda Hafsa Valide Sultandan sonra söz sahibi olan ikinci kadın haline geldi.

SARUHAN TAHTINDA BİR VELİAHT

Yukarda da değindiğimiz gibi, çocukluk çağını bitiren şehzadeler birer sancak beyliğiyle İstanbuldan uzaklaştırılırdı. Şehzade Mustafa da onsekiz

yaşına basmıştı. Artık İstanbulda ve sarayda duramazdı. Tâ, Yıldırım Beyazıt zamanından beri Saruhan tahtı, veliaht şehzadelere verilirdi. Yıldırımın büyük şehzadesi Ertuğrul Bey'den başlayan bu töre, yüzyıllar boyunca hiç bozulmamış ve veliahtlar, daima Saruhan (bugünkü Manisa) tahtına gönderilmiştir.

(Not : Yıldırımın oğlu Ertuğrul Bey, babasının sağlığında öldüğü için Osmanlı tahtına geçememiştir.)

Şehzade Mustafa sancağını idare ederken, sarayda büyük dolaplar çevriliyordu. Hürrem Sultan bir taraftan doğuruyor, bir taraftan da büyük Osmanlı İmparatorluğunu ele geçirmek için türlü hilelere baş vuruyordu. Hürrem Sultan Kanunîden, beşi erkek biri kız olmak üzere, altı çocuk dünyaya getirmişti. Zeki ve ihtiraslı Leh kızı, saltanatın kendi çocuklarının eline geçmesini istiyordu. Bu yüzden türlü hilelere baş vuruyor, kocasını veliaht şehzade aleyhine kışkırtıyordu. Kendisi için bir de müttefik bulmuştu. Kızı Mihr-i Mah Sultanı vererek damat edindiği Rüstem Paşa, Hürrem Sultanın baş yardımcısı idi.

Buna karşılık Şehzade Mustafayı koruyanlar da vardı. Bunlar, büyük annesi Hafsa Sultanla, halası Hadice Sultanın kocası Makbul İbrahim Paşaydı.

Kanunî, Makbul İbrahim Paşayı, Manisa sancak beyi iken görüp takdir etmiş, sonra kendisine musahip seçmiş, daha sonra da hemşiresi Hadice Sultanla evlendirerek Damat ve Sadrazam yapmıştı. Ne çareki Hürrem Sultanın oyunları, neticede İbrahim Paşanın gözden düşmesine ve fecî surette öldürülmesine yol açmıştır.

Şehzade Mustafa, ninesi Hafsa Sultan, halası Hadice Sultan, eniştesi İbrahim Paşa himayesinde iken, üvey annesinden gelecek kötülüklere karşı, bir dereceye kadar, emniyet altında bulunuyordu. Ne çare ki, şehzadenin ilk talihsizliği, büyükannesi Hafsa Sultanın ölümüyle başladı. Mengli Girayın kızı hayata veda edince, Şehzade en büyük koruyucusundan birini kaybetmiş oldu.

Bedbaht şehzade, gerek vücut ve yüz yapısı, gerekse ahlâkı bakımından, dedesi Yavuz Sultan Selime çok benziyordu. Bu yüzden halk ve ordu kendisini çok seviyor, ayrıca bu sevgisini açığa vuruyordu.

Kanuni Sultan Süleyman.

(Halkın ve ordunun çok sevdiği oğlu Şehzade Mustafayı öldürtmekle hem tarihe evlât katili olarak geçti, hem de değerli bir haleften mahrum kaldı.)

Düzenbaz Hürrem Sultan, şehzadenin halk ve ordu arasındaki bu yaygın sempatisinden başka türlü faydalandı. Kocasına, ordunun bir darbe hazırladığını, Şehzadeyi hükümdar ilân edeceğini söyledi. Kanunî, aslında tam manasıyla Hürrem Sultanın tesiri altına girmişti. Bir de taht kaygısı bahis konusu olunca, büyük oğluna karşı tutumu büsbütün değişti ve ikinci oğlu olan Hürremden doğma Şehzade Mehmedi veliaht ilân etmeyi düşündü. Ne var ki, Şehzade Mehmet yirmi üç yaşındayken vefat etti (1520 - 1543). Geriye, Mustafadan sonra, Şehzade Selim (Sonradan 11 inci Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkacak ve "Sarı", ya da "Sarhoş" unvanıyla anılacak olan Selim II.) kalıyordu.

Kanunî, Şehzade Mustafanın veliahtlığını iptal etmek için ilk adımını attı: Şehzade Mustafayı Amasya Sancak Bey

liğine gönderdi. Yukarda bir münasebetle temas ettiğimiz gibi, Saruhan Sancağı veliahtler tahtıydı. Açık bir deyimle, Osmanlı tahtına çıkmak için son basamak, Saruhan Sancak Beyliğiydi. Padişah babası, oğlunun vazifesini Manisadan Amasyaya değiştirmekle, O'nu tahtından mahrum edeceğini belirtmiş oluyordu.

Bu arada, gene Hürrem Sultanın tertibiyle bir oyun daha oynandı. Şehzadeye, İran Türk hükümdarlarından Şah Tahmasb'ın kızı alındı. Oysa ki, İran tahtında oturan Safevilerle Osmanlılar arasında sönmek bilmiyen bir kin, bitmek bilmiyen bir düşmanlık vardı. Bir süre önce Yavuz Selim Han, Safevi hükümdarlarından Şah İsmaili fena halde bozguna uğratmış, esirler arasında bulunan hükümdarın karısı Taçlı Hatun'u paşalarından biriyle evlendirmişti. Yavuzun bu hareketi elbette ki Safeviler tarafından unutulamazdı.

Osmanlılarla Safeviler arasındaki düşmanlığın görünür sebebi "mezhep ihtilâfı" idi. Safeviler "Şii", Osmanlılar ise, "Sünnî" idi. Görünür sebebin bu olmasına rağmen, uyuşmazlığın gerçek sebebi, "hükümranlık" iddiasıydı. Şah da, padişah da yeryüzünün rakipsiz sahibi olmak iddiasındaydı.

Şehzade Mustafa ile İran Türk hükümdarı arasındaki sıhrî yakınlık, Hürrem Sultanın işine çok yaradı. Kocasını, en çok hassas olduğu bir konu üzerinde, şöyle kışkırtıyordu:

"— Şehzadeniz Mustafa Han, Acemlerle birlik olup taht davası güder. Orduda da eli vardır. Damat İbrahim Paşadan destek görür, akibet siz efendimizi tahttan indirip yerinize oturması mukarrerdir. Bir an önce kârının itmamı gerekir."

Günlerce, aylarca, hatta yıllarca işlenen bu tema, nihayet Kanunînin meşum plânını gerçekleştirmesinde en büyük âmil oldu ve padişah, oğlunu bertaraf etme kararını verdi.

DAMAT İBRAHİM PAŞANIN ÖLÜMÜ

İbrahim Paşa, aslında bir İtalyan balıkçısının oğluydu. Türk donanmasının Akdenizi titrettiği devirde, bir deniz savaşında esir edilmiş ve İzmir esir pazarında satılmıştı. İbrahimi, Manisalı dul bir kadın satın aldı. Evlâdı olmayan bu kadın, istikbalin ünlü vezirine bir evlât muamelesi yaptı. Genç İbrahim ana dili olan İtalyancadan başka bir kaç batı dili biliyordu. Manisalı kadının himmetiyle Arapça ve Farsçayı da öğrendi, müzik tahsil etti ve mükemmel bir insan oldu.

Bu sırada, Kanunî Manisa valiliğinde bulunuyordu. Şöhreti dört bir yana yayılan İtalyan kölesini görmek istedi ve ilk görüşünde delikanlının meziyetlerini takdir ederek onu kendisine musahip tayin etti. Sonradan padişahlık nöbeti kendine gelince, İstanbula getirdi, kız kardeşi Hadice Sultanı nikâhladı. İbrahim Paşa, padişah tarafından aşırı derecede sevildiği için kendisine "Makbul" adı takıldı. Sonradan bu ad, "Maktul: öldürülmüş" olarak değiştirilecektir. İbrahim Paşa - Hürrem Sultan rekabeti başlayıncaya kadar paşanın ülkede ve saraydaki nüfuzu, hemen hemen padişahınkine yakındı. Bugünkü Adliye Sarayının arkasındaki büyük yıkıntı vaktiyle onun sarayı idi. Ve "İbrahim Paşa Sarayı" diye anılırdı.

Hürrem Sultanın İbrahim Paşaya karşı duyduğu husumet sırf Şehzade Mustafayı himaye ettiği içindir. Ne var ki, zeki Lehlinin desiseleri karşısında mağlûp oldu. Bir gece Topkapı Sarayına davet edildi. Eskiden sık sık böyle davetlere gider, efendisi olan hükümdar tarafından ihsan ve iltifatlara garkolurdu. Bu daveti de öyle sandı. Topkapı Sarayının bekleme odasında, huzura girme zamanını beklerken kapıda cellâtlar göründü ve uzun yıllar Osmanlı Devletini idare etmiş olan koca vezir, kementle boğuldu (15 Mart 1536). Artık Şehzade Mustafa, son desteğinden de mahrum kalmıştı.

UĞURSUZ BİR GÜN : 6 EKİM 1553

Osmanlı Devleti, 1553 de İran üzerine yeni bir sefer açmıştır. Sefere, diğer sancak beyleriyle birlikte Amasya Sancak Beyi Şehzade Mustafa da katılacaktı.

İstanbul'a gönderilen "Name-i Hümayun" üzerine Şehzade Mustafa Han, kapısı halkını ve timarlılarını toplayarak yola çıkmış, İstanbuldan hareket ederek

Konya - Karaman üzerinde doğuya yürüyen orduyla buluşmak üzre güneye doğru inmeğe başlamıştı.

5 Ekim 1553 günü padişahın ordusu Konya Ereğlisi yakınındaki Aktepe, öteki adıyla Akhüyük denilen mevkiye konmuştu. Şehzade, beraberindeki kuvvetlerle birlikte üç gündür burada babasını bekliyordu.

6 Ekim sabahı, padişah babasıyla buluşmak üzre Otağ-ı Hümayuna gelen Mustafa Hânın yanında, maiyetinden sadece iki kişi bulunmaktaydı: İmrahuru (Seyis başısı) ve İç Ağası...

En temiz hislerle babasının elini öpmeğe gelen şehzade otağın kapısında belindeki kılıcı çözdü, adamlarına vererek çadırdan içeri girdi. Babasının tahtı boştu ve kendisini yedi tane dilsiz karşılamıştı.

Şehzade, cellât sayısının çokluğuna rağmen kendisini kahramanca müdafaa ediyordu. Ne çare ki, Padişahın maiyetinde Mahmut Ağa adında biri vardı. Kuvvetinden ötürü, kendisine Zal Mahmut derlerdi. Ayni zamanda hünkâr baş pehlivanı olan Zal Mahmut yetişti ve şehzadeyi yere yıktı. Öteki yedi cellâdın da yardımıyla talihsiz şehzadeyi boğdular. Şehit şehzadenin cesedi, Bursaya nakledildi.

GELECEK SAYIDA : Şehzade Mustafanın boğdurulmasının akisleri.

(Basım : 10360 - A - 20664)

Tarih — 299

O TOPRAKLAR!.. **Bir zamanlar Yemen'di Anadolu yavrusunu övüten... Birinci Dünya Savaşında en kanlı çatışmalar, bugün, Arap - İsrail boğuşmasının sahası olan Sinâ'da oldu: Birinci ve İkinci Gazze savaşlarında, bir taraftan karşımızdaki düşmanla en elverişsiz şartlar içinde dövüşürken, öte yandan, hain ve asî Şerif Hüseyin'in kuvvetlerini karşımızda bulmuştuk. Nankörlüğü, hele Türk'e karşı vefasızlığı asla affedemiyen ilâhî adalet bugün onların cezasını verdi amma, yine de yüreğimiz yanıyor...**

Yukarıdaki klişe, İkinci Gazze savaşında, düşmana darbe indiren kahramanlara gümüş imtiyaz madalyası veren Enver Paşayı Gazi bir kıt'a arasında gösteriyor.

30 Ekim 1918

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN ÇIKIŞIMIZIN HATIRALARI

Yazan : Cemal **KUTAY**

1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşında safında dövüştüğümüz "Merkezî Devletler İttifakı"na en son katılan Bulgaristan olmuştu. Alman kanı taşıyan Bulgar Kralı Ferdinand, harbin gelişmesini takib etmiş, Almanların Fransaya ve Rusyaya karşı kazandığı sür'atli zaferler önünde, sulh masasında büyük hisseyi alabilme ümidiyle savaşa katılmıştı.

Balkan Harbinin asıl hazırlayıcısı olmasına rağmen, daha sonra müttefikleri Yunanistan ve Sırbistanla anlaşmazlığa düşerek onlara da saldıran, fakat neticede yenilen Bulgarlar, iki yıl önceki kayıblarını da telâfi hasreti içinde idi-

ler. Bulgaristanın harbe bir "müttefik" olarak katılması, Almanların Sırbistanı işgal ederek "kara yolunu" açmalarını sağlamış, Almanyadan Türkiyeye yapılan silâh ve malzeme yardımı kolaylaşmıştı. Çanakkalede düşman donanmasının yediği ağır darbe ile tamamlanan İstanbul - Berlin yolu emniyeti, ümitli hava yaratmış, gerçekten de 1916 sonu safında olduğumuz cephe için ümitle kapanmıştı.

Fakat zaman, **İttifak-ı Müselles** denilen İngiltere - Fransa - Rusya lehine çalışıyordu: Alman denizaltılarının Okyanusta tarafsız gemileri de batırmaları, Amerikada büyük tepkiler yaratmış ve Yeni Dünya'nın bu kudretli devleti de düşmanlarımız arasına katılmıştı. Japonyanın da İngilizlerle müttefikleri arasına girmesiyle denizlerde muvazene karşımızdakilerin lehine bozulmuş, hepsi "kara devleti" olan dostlarımız, üç tarafı tuzlu su ile çevrili Osmanlı ülkesinin karşısında bulunduğu tehlikeleri önleyemez hale gelmişlerdi. Buna rağmen, ordularımız, dokuz cephede de ırklarına hâs yiğitlikle mücadele ediyordu. 1917 Ekiminde Rusyada patlak veren Bolşevik ihtilâli yeniden ümidler getirdi: Bolşevikler, Çarlığa ait resmî vesikaları neşredince, bunların içinde, 1913 de İngiltere - Fransa - Rusya arasında imzalanan gizli anlaşmanın metni ortaya çıkıverdi: İki Batılı Demokrasi, İstanbul'u ve Boğazları Moskoflara bırakmışlardı... Ortaya vesikalarıyla konulan resmî gerçek, İttihat ve Terakki için o güne kadar muamma olan sırrı da çözüverdi: Bizimkiler, harbden önce bütün kapıları çalmışlar, müttefik aramışlar, bulamamışlardı: Ne Tevfik Paşanın Londrada yaptığı ısrarla denemeler, ne Cemal Paşanın Fransa seyahati, ne Cavid Beyin beğenilen şahsiyeti hiç bir netice vermemiş, hatta Mason Localarının didinmeleri de verimsiz olmuştu: Elinde malzemesi olmıyan, maliyesi tamtakır, 1908 le 1913 sonu arasında bir sürü iç kargaşalıklarla iki büyük harb geçirmiş Osmanlı devletini kimse safına MÜTTEFİK olarak almak istememişti. Goben ve Breslav'ın yarattığı anî durumla Almanyanın emrivâki hâlinde uzattığı ele sarılan İttihat ve Terakki, şimdi, aldığı tedbirden gayrısının bahis konusu olamıyacağının gönül rahatı içinde idi.

Ne çâreki, 1918 senesi haziranında Berlinden dönen Sadrazam Talât Paşa, hiç de iyi haberlerle gelmemişti: Bulgar cephesinde çöküntü başlamıştı. En son harbe giren, en erken harbden ayrılıyordu. Nitekim, eylülde, Franşe Desperey kumandasındaki düşman orduları, Selânik cephesinde başarılı bir yarmaya girişince, Bulgaristan silâhlarını bıraktı, bunu Avusturya - Macaristan, onu Almanya takib etti ve sonra da Osmanlı Türkleri mütareke istediler. Bunun için de "esir bir İngiliz generalinin delâleti"ne baş vuruldu.

GENERAL TAVSHEND PADİŞAHIN HUZURUNDA

Bazan garip hadiseler birbirini kovalar: Nitekim, Osmanlı devletinin harbden çıkış için delâletini istediği kişi de, Kut-ul - Emmâre'de on yedi bin kişisi ile teslim olmıya mecbur kalan İngiliz generali Tavshend oldu...

Büyükada'da tam bir serbesti ve rahat içinde yaşıyan İngiliz generali'nin Türkiye halkına ve devletine dostluk hisleri taşıdığı inancı ile delâleti istenildi. Bu fikrin sahibinin, daha sonra Sultan Vahidüddin'e iki defa sadrazamlık yapan ve Osmanlı Devletinin son iktidarını temsil eden Tevfik Paşa olduğu anlaşılmıştır. Londra'da uzun yıllar sefirlik yapmış olan Tevfik Paşa, İngiliz şahsiyetlerinin devletleri üzerinde fikirlerinin kudretini biliyordu. İttihat ve Terakki'yi temsil eden hükûmetin istifası ve yerine düşmanlarımızı tatmin edecek vasıfta bir intikal hükûmetinin gelmesiyle yaratılacak müsbet havadan faydalanılmasını tavsiye eden Tevfik Paşanın fikrini benimseyen Vahidüddin, Talât Paşayı kabul ederek, artık İttihat ve Terakki'nin iktidarda kalamayacağını izah etmiş, Veliahd Abdülmecid Efendi de aynı fikri Enver Paşaya kabul ettirerek kabine çekilmiş, yerine müşir Ahmet İzzet Paşanın intikal hükumeti gelmişti. Padişah, bu neticeyi aldıktan sonra general Tavshend'i huzuruna kabul etti ve mütareke için delâletini istedi.

Londra da, Doğu'daki menfaatlerinin icabı olarak böyle bir neticeyi benimsi-

yordu: İtalya ile gizlice imzalanmış olan Sen - Jan - O - Moryen anlaşması hükümleri gereğince, Akdeniz ve Adalar denizindeki Türk Adaları, İtalyanlara bırakılacaktı. Osmanlı Akdeniz kıyılarının geniş bir şeridi de İtalyanlara nüfuz bölgesi olarak veriliyordu. Halbuki İngiliz Başvekili Loyt Corc, Venizelos'la anlaşmış, Yunanlılara Ege'yi ve Adaları vaadetmişti. Fransanın Suriye ve Lübnandaki tam hâkimiyetini, Irak petrolleri için tehlikeli sayan Londra, İstanbulla tek başına karşı karşıya gelmek emelindeydi ve bu sebeple Tavshend'in delâletini müsbet karşıladı, Akdeniz Filosu kumandanı Amiral Sör Arthur Galtrob'a mütarekenin imzalanması için tam selâhiyet verildi. Metin, öncesinden tesbit edilmişti. Yerin intihabı da Amiral'e bırakıldı. O da, 1915 başında, Türk ve Alman deniz kuvvetlerinin İngilizlere kayıplar verdirdiği Mondros'u tercih etti: Osmanlı murahhasları, İngiliz Amiral gemisinde ağır hükümlü mütareke metnine imza koyacaklardı.

Padişahın hasretle beklediği netice önünde, itimadını kelimenin mutlak manasıyla sahip bir "adam" aradığı muhakkaktı. Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Beyin hatıraları da ispat etmektedir ki, Vahiddüdin, daha ilk günlerde, eniştesi Damad Ferid Paşayı, bu çapta hayatî mevzular için seçmiş bulunuyordu.

Eski Mebusan Meclisi Reisi ve İttihad ve Terakki ile anlaşmazlık halinde olan Ahmet Rıza Beyin Âyân Reisliğine getirilmiş olması, Padişahın Murahhas Heyeti Reisliğine, eniştesi Damad Ferit Paşayı getirmesi için ümidleri artırmıştı. Vahidüddin teklifin Sadrazam tarafından yapılmasını istemiş ve bu arzusunu Ahmet Rıza Beye söylemişti. Fakat Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, beklenilmeyen tepki ile Damad Ferid'in murahhas heyeti riyasetine itiraz etmiş, hatta Huzurda iken dayanamıyarak:

"— Aman Efendimiz... Ferid Paşa kulunuz delidir. Böyle hayatî bir vazifeye gönderilmesi maazallah muhatarayı mucip olur. Tevfik Paşa kulunuz için irâde istirham ederim..." demişti. Tahmin edildiğinden daha basiretkâr ve uzun vâdeli düşünceli olan Padişah, İzzet Paşanın mütarekenin imzasından sonra istifaya mecbur kalacağını tahmin ettiği için itiraz etmemiş, fakat Tevfik Paşayı da "yedek kuvvet" olarak muhafaza ettiğinden, bu ağır ve mesuliyetli vazifeye kimlerin tâyin edilmesi icab ettiğinin takdirini, Sadrazamına bırakmıştı. Böylelikle Saray'ın adam aramasi faslı kapanmış, bu arama, kabinenin en mühim vazifesi haline girmişti.

İNGİLİZLERİN DEĞER VERDİĞİ DENİZCİ

İngilizlerin, Hamidiye süvârisi Hüseyin Rauf Beye **"Yirminci yüz yüzyılda, ortaçağ sonuyla kapandığı zannedilen korsan gemiler devrini Balkan Harbi içinde Hamidiye Kruvazörüyle ihyâ eden ve unutulmaz izler bırakarak Birinci Dünya Harbinde Almanlara Graf Spee, Libav, Emden tecrübelerini ilham eden cesur denizci..."** olarak ayrı bir değer verdikleri muhakkaktı. Rauf Bey, politikaya karışmamış namuslu, dürüst, kıymetli, merd bir asker olarak tanınmıştı. İngilizcesi mükemmeldi. Adı, hiç ağır tenkidle zedelenmemişti. İzzet Paşanın kabinesinde Bahriye Nazırı olarak bulunuyordu. Karşısındaki de bir Amiral, yâni meslekdaşı idi. Talât Paşa, halefine, mütareke müzakereleri için böyle bir isim üzerinde durmasını tavsiye etmişti. Rauf Bey, önce tereddüt etti, fakat mevzuun memleket için nasıl hayatî önem taşıdığı izah edilince mütareke heyeti riyasetini kabul etti.

Karşı taraf, metni hazırlamıştı: Bu metin, o koskoca imparatorluğun teslim vesikası mahiyetini taşıyordu. Rauf Beyin şahsiyetini kullanarak yaptığı direnme, ancak, teferruatta değişikliği mucip olabildi. Mütarekenin öylesine bir YEDİNCİ MADDE'si vardı ki, karşımızdakilere, mütareke hükümlerinin tatbiki selâmeti için, tek taraflı verecekleri kararla, istedikleri şehirleri işgal hakkını tanıyordu. Ordumuz, tamamen silâhlarını bırakacaktı. Topların kamalarına kadar, meşru bir müdafaanın imkânları elimizden alınıyordu. Öte yandan, Allenby'nin kuvvetleri Haleb'i almış, Toroslara doğru ilerliyordu. Saray, mütarekenin bir ân önce imzalanması ısrarında idi.

Mondros bu hava içinde, 30 Ekim 1918 de imzalandı.

SON KURŞUN ve ATEŞ KES

Gariptir ki, mütarekenin imzası, İstanbulda adetâ rahatlık yarattı: Saklanılmak istenen, açıklanmıyan, fakat çâresizlik içinde başları eğmiş çehrelerin sadece kendi nefislerine ayırdıkları rahatlık... Çünkü iktidar değişmişti: Vatanın kaderini ellerine alanlar, olubbitenler için memleketi terke mecbur kalmış kişilerin omuzlarına yüklemenin kolaylığı içinde idiler.

Mütareke hükümleri, imzası tarihinden itibaren yürürlüğe girmişti. Sadrazamlık makamında olan tecrübeli asker Müşîr Ahmet İzzet Paşa, dokuz cephede dört yıldır devam edegelen bir savaşın kolay kolay sona ermiyeceğini bilmez değildi. Osmanlı Türkleri nerelere dağılmamışlardı? Almanlar, Avusturyalılar, Macarlar, Bulgarlar savaş cephelerini kendi sınırları içinde bırakmışlardı. Osmanlı Ordusunda mütehassıs olarak çalışan Almanlar, çoğunlukla memleketlerine dönmüşlerdi. Makamlarını bırakacak liyakatli eller aradıklarını zaman zaman ifade etmiş olan o mağrur Alman generalleri nerede idiler? Şimdi hepsi, değerlerini harb tarihinin sahifelerine şehâmetlerle yazmış olan Türk kumandanları öz ordularının mukadderatını ellerine almıya hazır dediler. Fakat ORDU neredeydi? Türk, DOKUZ CEPHE'de dört yıldır kanını cömertçe döküyordu. Şimdi kalanların ellerinden silâhlarını alacaklardı: Limanlar işgal edilecek, yollar kesilecek, demiryoluna el konulacak, topların kaması alınacak, apoletler sökülecek, korkak yürekler inananları susturmaya çalışacak, Türklüğün dünya yüzünde artık son müstakil devletinin de hayâl olduğu felâketini ustaca telkin edenler çıkacaktı.

Bütün bunlar oldu...

Ahmet İzzet Paşa, mütarekenin imzalandığını taaa uzaklarda, çook uzaklarda, artık bir daha Türk sancağının dalgalanamayacağı beldelerde hâlâ savaşan Birliklere bildirdi, vilâyetlere, mutasarrıflıklara, sancaklara, kazalara tamim etti, köylere kadar ulaştırılmasını istedi. Ordu Birliklerine verilen emir de kesin idi: ATEŞ KESİLİYOR'du...

Birinci Dünya Savaşından çıkışımızın hükümet kararını yurda ve dünyaya bildiren Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Müşîr Ahmet İzzet Paşa.

Hayır!.. Ateş, yeni başlıyordu: Bu, MONDROS'un imzasından 196 gün sonra, 15 Mayıs 1919 da, Yunanlılar, SON HAÇLI SEFERİni yapmak üzere İzmir kıyılarına çıkacaklar ve HİÇ BİR TUTANAĞI KALMADIĞI, aklın, mantığın, rakamın tasdikinde olan bir Millet, bütün şekli yokluklar içinde bizzat kendisinin VAR OLDUĞUNU ve OLACAĞINI ispat için gelenin üzerine atılacaktı: Önce, öndekileri tepeliyecek, onların silâhlarını alacak ve arkadan gelen sürüleri evvelâ durduracak, sonra öz kaynağının enginliğiyle boy salmış varlığının kudretiyle şahâ kalkacaktı.

30 Ekim 1918 den tam DÖRT YIL SONRA, bu sefer 30 Ekim 1922 de, Türk Milleti, kendi öz kudreti ile başardığı Millî Mücadelesini, bundan sonraki hayat devresi için ebedî yol olarak tescil ahdiyle, ferdî saltanatı ilga edecek, Cumhuriyeti ilân edecekti.

İslâm dünyasında
Mukaddes yerler

Eyyüb ve Ebu Eyyüb-i Ensari

YAZAN : ERDEM YÜCEL

İstanbul surlarının dışında, Haliç kıyılarındaki Eyyüb kasabası bugün hayat ile ölümün, kucak kucağa yaşadığı bir belde halindedir.

Sırtını yasladığı tepelerden, Boğaza kadar bütün Halici kuş bakışı gören bu semtte, yer yer akasya ve selvilerin yanında birer vesika hüviyetindeki mezarları, camileri, medreseleri, tekkeleri v.s. gibi âbideleri ile Osmanlı imparatorluğunun tarihi, bütün haşmetiyle elan, burada yaşamaktadır.

Eyyüb'ün coğrafî durumu da enteresandır: Tam karşısında bir zamanların meşhur Kâğıthane Deresi, Halic'in meydana getirdiği kıvrım ve buradaki ufak tefek adacıklar... Kâğıthane ve Alibey derelerinin taşıdığı topraklardan meydana gelen bu batak adacıklara, - yılan yuvası olduğundan - vaktile "Yılan Adaları" ismi verilmişti.

Evliya Çelebi'nin İstanbul'un en mamur yerlerinden biri olarak bahsettiği Eyyüb, vaktile yalılar ve sahilsaraylar ile kaplanmış bir kasaba idi. Bunlar arasında Hibetullah Sultan ve Hatice Sultan sarayları ile, Selim III'ün yaptırıp Esma Sultan'ın oturduğu sahilsarayı ve Bahariye kasrı bilhassa ön plânda zikredilmesi icab eden eserler arasındadır.

Bizanslılar tarafından da iskân gören ve Kozmidyon olarak adlandırılan bu mümbit yerde o zamanlar birçok manastır, kilise ve köşkler inşa edilmiş bulunuyordu. Bu eserler arasında, İmparator Leon II'nin, yanında manastırı ve oyun sahası ile birlikte inşa ettirdiği küçük saray en tanınmış olanıdır. Pek kıymetli malzeme ve itinalı bir işçilik ile yapılan bu küçük sarayın yeri, bugün Otakçılar denilen Eyyüb külliyesi arkasında yükselen tepedir. Saraya yakın olan manastırda, harbe gidecek imparatorla, asilzadelerine ve kumandanlarına hususî bir ayinle silâh kuşatılır; bilâhare merasimle uğurlanırdı (1).

Eyyub camii (Bartlett'in albümünden).

Bundan başka Bizans kaynakları da buradaki hususî köşklerden, Hagia Panteleimon saray ve kilisesinden bahsetmektedir. Fakat bütün bu yapılardan hiç biri günümüze kadar geleme-

(1) Yılmaz Önge, Eyyub Sultan Manzumesi ve Tarihi, "Selâmet" Ankara 1963, s. 12, s. 13.

miş, İstanbulu zaptetmek için birbiri ardınca devam eden akınlar sırasında yakılıp yıkılmıştır.

EBU EYYÜB-ÜL ENSARİ'NİN VASİYETİ

İşte, bu akınlardan birinde Peygamberin Medine'ye hicretinde evinde misafir kaldığı sahabeden Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin (2) şehit düşmesi, semtin ruhanî bir hüviyete bürünmesine ve isminin Eyyüb olmasına sebeb olmuştur. Emevi halifelerinden Muaviye'nin oğlu Yezit kumandasındaki bu seferde Ebu Eyyüb-ül Ensari'den başka Yezitoğlu Abdullah, İbni Zübeyr gibi sahabeler de bulunuyordu. Altı ay süren muhasara esnasında, zaten o zaman 85 yaşını geçen Eyyüb'ün ölümü hakkında birbirine uzak ve yakın bir takım rivayetler vardır. Bunlardan bir kısmına göre : *"Surların dibinde başına isabet eden bir taşla veya bir okla yaralanmış"*; başka bir rivayete göre de *"ishale tutulmuş, ateşlenerek ölmüştür."*

Ebu Eyyüb-ül Ensari öleceğini anladığı zaman, surların yakınına gömülmesini, mezarının üzerinde hiç bir emârenin bulunmıyarak sadece içerisine küçük bir işaret bırakılmasını yanındakilere vasiyet etmiş ve *"Peygamberimizin Hadis-i şerifinde de (3) belirttiği gibi, şehir er geç İslâmın eline geçecektir. O mübarek sefere iştirak eden askerler benim mezarımın yerini bilmesinler ki, benim kemiklerim onların çizmeleri, atlarının nalları altında sarsılsın, bu suretle onlara iştirak etmiş olayım"* demiştir.

Hakikaten bu yerde, İstanbulun fethi sırasında ordugâh kurulmuş ve muhteşem bir resmi geçit yapılmıştır.

Muaviye zamanındaki bu muhasaradan 806 yıl sonra 1453 de İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, Ebu Eyyüb-ül Ensari hakkındaki bütün bu rivayetleri biliyor ve onun makamını bulmuş, İstanbulu zaptetmek için birbiri ardınca devam eden akınlar sırasında yakılıp yıkılmıştır.

larak orada bir Türk sitesini kurmak istiyordu.

ÇEŞİTLİ RİVAYETLER

Kabrin bulunması hakkında da çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birine göre; Fetihden sonra Eyyüb'da Fatih Sultan Mehmetle birlikte dolaşan Ak Şemsettin bir fundalığa girmiş, seccadesi üzerinde iki rekât namaz kıldıktan sonra padişaha dönerek *"Müjde olsun beğim, Ebu Eyyüb-ül Ensari burada gömülüdür, Hikmet-i Hüdâ seccademizi onun kabri üzerine döşemişler, hemen burayı kazsınlar"* demiştir.

Diğer bir rivayete göre de, gene fethi müteakip bir gün Okmeydanında Fatih ile beraber olan Ak Şemsettin, Haliç kıyısında, surlara yakın bir yerde parlayan noktayı işaret ederek, aranılan mezarın orada olduğunu söylemiştir.

Ertesi gün, Fatih ile birlikte gösterdiği yere giden Ak Şemsettin, eline aldığı iki çınar dalını biraz fasılalı olarak toprağa dikmiş *"İşte aranılan Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin kabri burasıdır"* demiştir (4).

Bütün bu rivayetlerin birleştiği bir husus vardır ki, o da mezarın Ak Şemsettin tarafından bulunmuş oluşudur. Ak Şemsettin'in gösterdiği yer kazıldığı zaman meydana *"Haza kabr-i Ebu Eyyüb"* ibaresi yazılı bir taş çıkmıştır.

Hadika müellifi Hüseyin Ayvansarayi de kabrin keşfini şu şekilde kaydetmektedir : *"İstanbul fetholundukta şeyh-i mumaileyh Ak Şemsettin hazretlerinin kuvvet-i kudsiye ve ünsiyeleriyle tayin eyledikleri mahal kabr-i şerifleri olmak üzere, sair tarihlerin de tayinlerine mutabık olduğu cihetten mahall-i mezbur hafrolunup iki kulaç miktarı amik yerde bir hacer-i muharrer zuhurile âşikar olmuştur"* (5).

Bir başka rivayete göre de, bu makam daha Bizanslılar zamanında biliniyordu. Zira Muaviye'nin ordusu muhasarayı bırakarak gittiği zaman mezarın üzerine gökten nurlar yağmıştı.

---

(2) Ebu Eyyüb-ül Ensariye ayrıca "Alemdar-ı Nebi" de denilmektedir.

(3) "Elbette İstanbul fethedilir; orayı fetheden askerin başındaki emîr ne güzel emîrdir ve bu asker, ne güzel askerdir."

(4) M. Halit Bayrı, İstanbul, İst. 1964, s. 47 - 49.

(5) Hüseyin Ayvansarayi, Hadikat-ül Cevami, İstanbul 1281, s. 244.

Eyyub Camli ile Türbesinin müşterek avlusunda Ebu Eyyub-i Ensari'nın gaslinin yapıldığı rivayet olunan yeşil saha. Arka plânda görülen ağaç, Ak Şemsettin'in diktiği meşe dalıdır.

Ayrıca Ebu Bekir oğlu Ali-i Herevi'nin Arapça "Kitab-ül işaret fi marifet-i ziyaret" isimli ve o devirlerde bilinen ziyaret yerlerini tespit eden kitabında da bu mezardan bahsedilmektedir.

TÜRBE VE SONRADAN YAPILAN İLÂVELER

Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin makamı belli olunca, Fatih Sultan Mehmet, burada bir türbe ve kıble tarafına da cami yapılmasını emretmiştir.

Böylece inşaasına 1458 (H. 863) yılında başlanılan türbe, sekizgen bir plâna göre köfeki taşından inşa edilmiş, köşeler yarım sütunlarla takviye edilip, üzeri merkezî bir kubbe ile örtülmüştür. Şimdiki durumundan biraz farklı olarak, sade ve çinisiz olan bu türbeye, Ahmet I, Ahmet III, Selim II, Mahmut II gibi Osmanlı padişahları çeşitli ilâveler yaptırmışlardır. Bunun neticesi olarak da Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı esas türbe bugün kuzey ve güney cihetindeki ilâve kısımlar arasında kalmıştır.

Hâlen türbeye, cami ile müşterek olan, ortasında ihtiyar bir meşe ağacının bulunduğu yeşil avludan girilmektedir. Rivayete göre, bu yeşil saha Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin vefatından sonra gaslinin yapıldığı yer, meşe ağacı da Ak Şemsettin'in mezarı tayin maksadıyla diktiği daldır.

Selim III tarafından yaptırılan, duvarları devrinin en güzel İznik ve Kütahya çinileri ile kaplı methaldeki bronz hacet penceresi (6), ziyaretçilerin sandukayı dışarıdan görebilmelerini temin etmektedir. Hacet penceresi ile methale giriş kapısı yanındaki yaldızlı, mermer, Arapça kitâbe, türbenin en esaslı tamirinin Ahmet III zamanında yapıldığını belirtmektedir.

Türbenin içerisinde tam ortada yer alan Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin ahşap sandukası, dört taraftan Selim III'ün yaptırttığı Barok tarzda gümüş bir şe-

(6) Üzerinde "Allah hû, La İlâhe İllahlah el melik ül hakk-ı mûbin" yazılı hacet penceresi Ahmet I tarafından yaptırılmıştır.

beke ile kuşatılmıştır. Üzerinde Besmele, Fatiha ve Amina sureleri ile Ebu Eyyüb-ül Ensari'nin isimleri bulunan bu gümüş çerçeve, İkinci Dünya Savaşı yıllarında diğer müze eşyaları ile birlikte Niğde'de muhafaza edilmiş, bilâhare getirilmiştir.

Sandukayı örten atlas örtüyü 1819 (H. 1233) yılında türbeyi tamir ettiren Mahmut II hediye etmiş, üzerindeki âyetleri de hattat Rakım ile beraber yazmıştır.

Osmanlı padişahları Ebu Eyyüb-ül Ensari türbesine daima alâka göstermişler, burada kılıç kuşanmışlar ve çeşitli hediyeler ile de içerisini âdeta bir müze haline getirmişlerdir. Bu arada sandukanın üzerinde asılı kandillikte sıralanan, her biri ayrı bir sanat eseri olan 36 buhurdan, Sultan Ahmet III'ün hediyesidir. Ayrıca Sultan İbrahim de sandukanın baş ve ayak uçlarına birer gümüş şamdan yerleştirmiştir (7). Diğer taraftan koyu siyah renkte bir kumaştan dokunmuş, üzerinde "kelime-i tevhit" yazılı 14 adet perde ise, kelimenin tam manasıyla birer sanat şaheseridir (8).

TÜRBEDEKİ ESERLER

Türbe, Türk Hat Sanatının birçok güzel örneklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Burada Mustafa İzzet'in altın yaldızlı musanna hilleleri, Selim III'ün altın yaldızlı tezhibi hattı, Abdülhamit II'nin hocası Celâlettin Efendi'nin, Ak Şemsettin'in kabri nasıl bulduğunu anlatan levhası, Fatih'in tuğrası, Mahmut II'nin ve Adile Sultan'ın yazıları görülmeğe değer eserler arasındadır.

Türbede bulunan kıymetli yazma Kur'anların bir kısmı Evkaf Nazırı Hayri Efendi zamanında "Evkaf-ı İslâmiyye" Müzesine kaldırılmış, 1922 de türbelerin kapatılmasından sonra da "Türk ve İslâm Eserleri Müzesine" götürülmüştür. Şimdi görülenler ise, bunlardan arta kalanlardır.

Bundan başka methalde bir hücre içerisinde görülen "Nakşı-Kademi-Saadet" (9), Mahmut I tarafından Topkapı Sarayından buraya gönderilmiştir. Türbe içerisinde dikkati çeken diğer eşyalar ise, yan tarafta Adile Sultan'ın yaptırdığı oda duvarındaki çini kâbe tasviri ile bizzat Abdülhamit II'nin el işi rahleler ve Mahmut II'nin hediyesi kristal avizedir.

Ebu Eyyüb-ül Ensari türbesinin etrafı, O'na yakın olma arzusu ile birçok tarihî şahsiyetin mezarlarını bir araya toplamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır : Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa, Sadrazam Ferhat Paşa, Ayas Paşa, Siyavuş Paşa, Sait Paşa, Vezir Pertev Paşa, Beylerbeyi Mehmet Paşa, Nişancı Mirî Ahmet Paşa, Kaptan-ı Derya Mustafa Bulak Paşa, Hüsrev Paşa, Küçük Hüseyin Paşa, Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa, Şeyhülislâm Eftalzade, Müverrih Hoca Sadettin, Hoca Sinan ve Ahmet I'in harem ağası Elhaç Mustafa Ağa.

(7) **Bu şamdanların, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Niğde'ye nakledildiği ve oradan da Topkapı Sarayı Müzesine kaldırıldığı söylenmektedir.**

(8) **Perdeler Beytülşerif için yapılmışsa da, Birinci Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine gönderilememiş, buraya konulmuştur.**

(9) **Peygamberin ayak izini havi, gümüş çerçeve içerisine alınmış bir mermer parçasıdır.**

Tarih — 300 **(Basın : 11708 - A - 20351)**

Doğuşu, gelişmesi ve bugünkü durumu ile

ORTADOĞUDAKİ PETROL İMPARATORLUĞU

İran'ın Abadan şehrindeki dev tasfiyehanelerden bir görünüş.

Milletlerarası piyasanın petrol ihtiyacı ve petrol çıkan ülkelerde doğan zenginlik sayesinde, dünya politik hayatının gizli kalmış birçok taraflarını izah etmek mümkün olmaktadır. Daha otuz yıl kadar önce kimsenin yüzüne bakmadığı yakıcı çorak çöller, petrol yüzünden şimdi servet kaynağı olmuş; herkesin gıpta, haset dolu bakışlarını üzerlerine çekmiştir. Ortadoğu meselelerinde büyük bilgi sahibi olan J. BENOIST - MECHIN bu yazısında, büyük petrol şirketlerinin kuruluşlarından beri geçirdikleri macerayı anlatmaktadır.

Ortadoğu'nun Petrol İmparatorluğu bir tek günde kurulmuş değildir. Başlangıçta güçlüklerle karşılaşmış, gerginlik ve gevşeklik dönemleri geçirmiş, gelişme krizlerine uğramış, iç rekabetlere, dramatik mücadelelere, esrarlı yıkılmalara sahne olmuştur. Bugünkü safhasına erişmezden önce iki dünya savaşı arasında boyuna büyüyüp gelişmiştir. Bugün içinde bulunduğu safha da hiç şüphesiz, bunların sonuncusu değildir.

Dünyanın çehresini değiştirmekte rol oynamış bütün hareketler gibi, o da çok mütevazı şartlar altında başlamıştır.

Tarihin bu bölümünün 1872 yılında açıldığını görüyoruz. Bunun ilk sayfasına da bugün tamamen unutulmuş olan dâhî bir İngilizin, baron Julius of Reuter'in adı yazılı bulunmaktadır.

Bu adam o zamana kadar ilk defa olarak İran Şahından bir petrol imtiyazı almıştır. Bu ona, o zaman için muazzam bir para olan 40.000 İngiliz lirasına mal olmuştur. Fakat içinde ne büyük bir servet gizli olduğu düşünülürse bu para yine de küçük kalır: İmtiyaz bütün İran topraklarını içine alıyordu çünkü.

Reuter "kara altın" ın ileride bütün dünyaya hükmedeceğine inanmış bir meczuptu. Bundan da öyle deyimlerle sözediyordu ki, herkes ona "deli" diyordu. Reuter de bütün öncüler gibi, çağına göre çok ileri görüşlüydü. Fakat bütün çabalarına rağmen, aldığı imtiyazı işletemedi. Sadece evlerdeki külüstür lâmbalarda kullanılan bu yapışkan, pis kokulu mayiin muazzam bir istikbali olduğuna kimse inanmıyordu.

İNGİLİZ - İRAN PETROL ŞİRKETİNİN KURULUŞU

İran Şahı kendisine yapılıp bir türlü gerçekleşmiyen vaitlerden bıkıp usandığı için imtiyazı iptal etmişti. Reuter hayalini gerçekleştiremeksizin, kederinden öldü gitti. Mezarının üstüne alev alev yanan bir meşaleyi kabartma halinde yaptırtmış, altına da şu Lâtince sözü yazdırmıştı : **"Ex Oriente Lux".** (1)

Fakat herşey kaybolmuş muydu? Hayır.

Aradan bir kaç yıl geçti. 28 Mayıs 1901 de Şah Muzafferüddin Reuter'in imtiyazını William Knox d'Arcy adında başka bir İngilize devretti. Bu adam da bir yoklama, araştırma ve deneme devresinden sonra 1909 da bir kaç arkadaşı ile birlikte İngiliz - İran Petrol Kumpanyası'nı kurdu.

Yine o sıralarda Kalust Sergis Gülbenkyan adında bir Ermeni Osmanlı Padişahı Abdülhamid'den Musul havzası ile ilgili bir imtiyaz elde etti.

Reuter'in zamanından beri dünya epiy değişmiş, evlerde yanan petrol lâmbaları artık her yana yayılmıştı. Ayrıca petrol daha birçok yeni sahalarda kullanılır olmuştu. Yine o sıralarda Dizel motoru ortaya çıkmıştı. Fransız havacısı Louis Bleriot, Manş denizini uçakla aşmış, sayıları gittikçe artan otomobiller Avrupa ile Amerika'nın yollarında vızır vızır dolaşmağa başlamıştı.

Osmanlı Sultanı Abdülhamid Yıldızdaki sarayında şöyle diyordu :

"— Ne tuhaf şey! Avrupalılar petrol kokusu duyar duymaz kendilerinden geçiveriyorlar!"

GÜLBENKYAN DETERDİNG'LE ORTAKLIK KURUYOR

Gülbenkyan sözleşmeyi eline alır almaz "Royal Dutch Shell"in idare meclisi başkanı olan Sir Henri Deterding'le ortak oldu. Bir İngiliz - Hollanda kumpanyası olan bu firma, Endonezya'da petrol kuyuları işletmeğe başlamıştı bile. Bu iki adamın birbirini bulması, akaryakıtlar tarihinde bir dönüm noktası oldu.

Daha sonraları bir yazarın dediği gibi: **"Petrolün Napoleon'u** (yani Deterding) **kara altının Talleyrand'ı** (yani Gülbenkyan) **ile bir ittifak yapmıştı".** Bu ittifak iki taraf için de çok kârlı oldu. "Turkish Petroleum" kumpanyası böylece doğmuş oldu ve bunun hisse senetlerinin % 50 si' d'Arcy grubunun eline geçti.

Derken 1914 yılının haziran ayı geldi çattı. Saraybosna'daki suikast, bütün Devletlere savaşın yakın olduğunu anlattı. O sıralarda Amirallik Birinci Lordu olan Winston Churchil bir dünya savaşının çıkacağını ve uzun süreceğini anlıyarak arkadaşlarını topladı, ciddî bir tavırla şöyle dedi :

"— Baylar, savaş yakın. Bu savaşı zaferle bitirebilmek için Majeste Kralımızın donanmasının kendi yakıt kaynaklarına sahip olması gerektir!"

Amiraller onu haklı buldular. Bir kaç gün sonra, d'Arcy grupunun aracılığı ile İngiltere hükümeti "İngiliz - İran" petrol kumpanyasının hisse senetlerinin % 51 ini satın alıyordu.

MUSUL'DAKİ PETROL YATAKLARININ KADERİ

Bu da tıpkı, vaktiyle Disraeli tarafından Süveyş kanalı hisse senetlerinin satın alınışı gibi, çok heyecan uyandıran bir alış-veriş olmuştu. Bu sayede İngiliz hükümeti yalnız İran petrollerini ele geçirmekle kalmıyor, - yine hep d'Arcy grupu sayesinde - "Turkish Petroleum" şirketinin içine de el atmış oluyordu. Böylelikle petrol endüstrisi daha başlangıçta milletlerarası politikanın yörüngesi içine girmiş bulunmaktaydı.

Artık Petrol İmparatorluğunun ilk sınırları çizilmiş bulunmaktaydı. Fakat bu İmparatorluk ancak Birinci Dünya Savaşının ertesinde bir gerçek halini aldı. 1920 de de, San Remo konferansında doğdu. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, sıra onun mirasını payetmeğe gelmişti. 1919 da Versailles ile Sevres'de bir ilk paylaşma yapılmıştı. Bu, ertesi yıl İtalya Rivierası'nın şirin şehri San Remo'da tamamlandı.

Müttefik Devletler savaşı kazandıktan sonra vesayetleri altına aldıkları Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün ve Irak'ta bağımsız Arap Devletleri kurma-

---

(1) "Doğu'nun ışığından uzak.

ğa karar vermişlerdi. Musul petrolleri bunların hangisine bağlanacaktı? Burayı daha önceki haklarına dayanarak ele geçirmek istiyen Türkiye'ye mi? Fransız mandası altındaki Suriye'ye mi? Yoksa İngiliz nüfuzu altındaki, Kral Faysal'ın idare ettiği Irak'a mı?

Ankara hükümeti bütün havzayı ele geçirmek istediğinden ve hiç pazarlığa yanaşmadığından, Müttefikler onu hesaba katmadılar. İş Fransa'yı da pay dışında bırakmağa kalıyordu. Daha önce Versailles'da, Lloyd George, Clemenceau'nun (Klemanso) dikkatini Musul petrollerinden başka yana çekmek için elinden geleni yapmıştı.

ORTADOĞU PETROLLERİNİN İNGİLİZ TEKELİNE GİRİŞİ

İngiliz Başbakanı: **"Bu bölgenin ilgi çeken hiç bir tarafı yok,"** demişti. "Kaplan", yani Clemenceau, vesveseli bir tavırla: **"Ne var orada?"** diye sormuştu.

"— Hiç canım. Eski, antika taşlarla papaz misyonları var. Arkeologlarla rahibelerin cenneti orası."

Bu sözler Clemenceau'yu soğutmuştu. Rahibeler için çalışacaktı ha? Umurunda bile değildi bu onun.

O sırada Fransız bakanı Berthelot da söze karıştı: **"İyi ama, petrol da var orada,"** dedi.

Onun alaylı bir tavırla yaptığı bu tekerleme de tartışmaya son verdi. Türkiye ile Fransa böylece aradan çıktıktan sonra Musul petrol havzası Irak'a bağlandı. "Turkish Petroleum" kumpanyası da "Irak Petroleum" kumpanyası haline geldi.

Fransa işten vazgeçişine karşılık hisselerin % 25 ini, İngiltere de % 70 ini aldı. Başlangıçtaki imtiyazın sahibi olan Gülbenkyan ise hisselerin % 5 ine sahip oldu, bu yüzden adı "Bay Yüzde Beş" diye kaldı.

Osmanlı İmparatorluğu yıkılmıştı ama beklenmedik bir tarzda yine yaşıyordu : Onun eski sınırlarının üzerine kırmızı bir çizgi çekilmişti.

"Irak Petroleum" kumpanyasının idarecileri rakip şirketlere bu sınırın içinde hiç bir yeni imtiyaz vermemeği ve "İngiliz - İran" petrol kumpanyası ile anlaşarak - istihsal kotalarıyla satış fiyatları üzerinde sıkı bir kontrol yapmağı kararlaştırdılar. Artık Ortadoğu petrolleri bir İngiliz tekeli olmuştu. Arka plâna itilmiş olan Fransa'nın da bunda küçük bir hissesi vardı.

BİRLEŞİK AMERİKA DA ORTA DOĞUYA EL ATIYOR

Ürdün, Irak ve Filistin'e politik bakımdan hâkim, kırmızı sınırların içinde ekonomik bakımdan çok kuvvetli olan İngiltere ayrıca Basra körfezinin çevresindeki Küveyt, Bahreyn, Katar şeyhlikleri üzerinde de bir himaye idaresi kurmuştu. Yani açıkçası İngiltere dünyanın bu parçasında mutlak bir hâkimiyet kurmuş bulunmaktaydı.

O sıralarda petrol bakımından gelişme halinde olan Birleşik Amerika, bu tekelin kuruluşunu iyi bir gözle göremezdi. Amerikan kara altınını işleten Rockefeller, Mellon gibi taçsız krallar Teksas ve Kaliforniya'daki petrol yataklarına sahip olduktan başka bunların Meksika, Venezüella, Kolombiyadaki uzantılarına da el atmışlardı. Bunlar için Ortadoğu Petrol İmparatorluğu tehlikeli bir rakip halindeydi.

Bununla beraber, İngiltere'nin kurduğu petrol kalesinde bir gedik vardı ki, bu, Suudi Arabistan'dı. İşte Amerika bu gedikten içeriye girerek Ortadoğu petrollerine el atmış oldu. Fakat bu iş hemencecik olmadı.

1920 de "Eastern and General Syndicates" adlı bir İngiliz Şirketi Bahreyn ile Suudi Arabistan'a Frank Holmes adında, Yeni Zelandalı bir binbaşıyı göndermiş, ilkin Bahreyn şeyhinden, sonra da Kral İbni Suud'dan birer imtiyaz koparmıştı. Bu sonuncu imtiyaz elli bin kilometrelik bir çöl parçasını içine alıyordu. Kral Suud burasını binbaşıya yılda iki bin İngiliz lirasına kiralamağa razı olmuştu.

BEDEVİ KILIĞINDAKİ PETROL ARAŞTIRICILARI

Eğer iş böyle devam edip gitseydi Suudî Arabistan iflâs ederdi. Fakat Allah bunun böyle olmıyacağını takdir etmişti herhalde. Sözünü ettiğimiz şirket oraya bir tek jeolog gönderdi. Bu adam da iki yıl boş yere araştırmalar yaptıktan sonra :

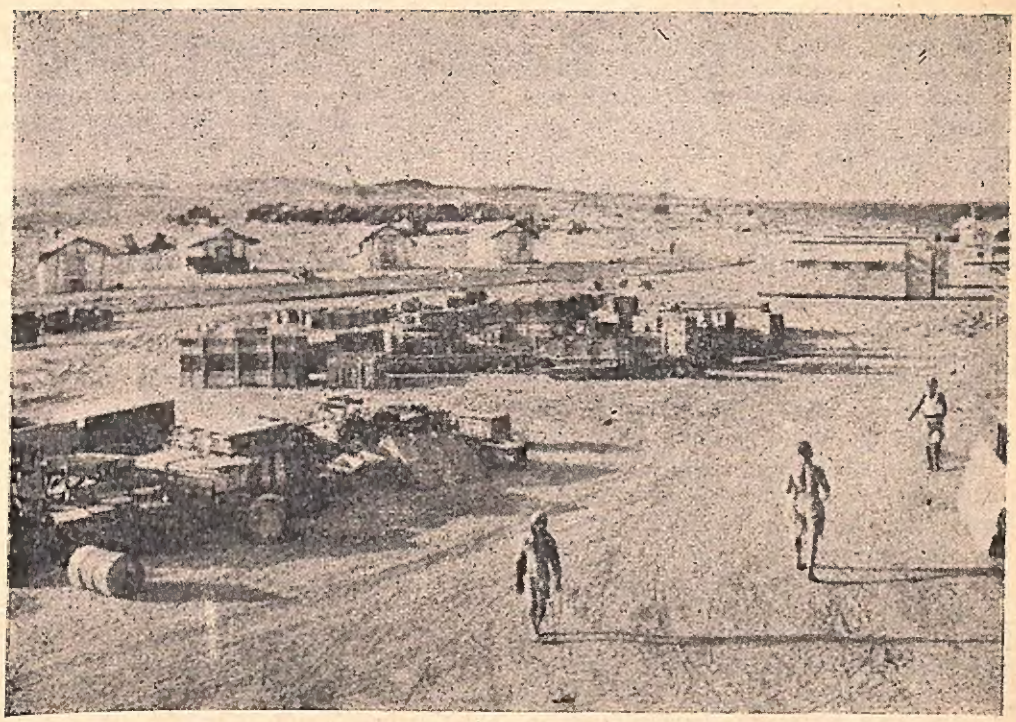

Basra Körfezinde petrol araştırmaları için üs teşkil edecek olan bir kampın inşa halindeki görünüşü.

"— Suudî Arabistanda petrol yoktur. Varsa bile o kadar azdır ki, ticarî bir işletme kurup bunu çıkarmağa değmez," diye kesip attı.

Bunun üzerine araştırmalar durduruldu. Şirket de iflâs etti. Çölün kiraları ödenmez olduğundan, Kral İbni Suud imtiyazı geri aldı. "Eastern and General Syndicates" Suudî Arabistan'ı bıraktı, elinde yalnız Bahreyn imtiyazı kaldı. Çok geçmeden de ticarî bakımdan tam bir aciz haline düştü.

Fakat beri yandan bedevî kılığına girmiş Kaliforniyalı bir petrol arama ekibi Hasa'daki kervan yollarını arşınlamakla meşguldü. **"Burada ne arıyorsunuz?"** diye soranlara : **"Su arıyoruz,"** diyorlardı ama bu, **"sudan"** bir bahaneydi: Aslında adamlar petrol arıyorlardı !

Bir kaç ay sonra da tam bir fikir sahibi olmuşlardı: O bölgede petrol vardı, hem çok büyük miktarda. Bunun üzerine hemencecik Kaliforniya'daki "Standard Oil"un idarecilerini harekete getirdiler. Bunlar da "Gulf Oil" şirketinin Bahreyn'de sahip olduğu imtiyazı 50.000 dolara satın almağı kararlaştırdılar.

Bu alış-verişi yaparken, "Standard Oil"un idare meclisi başkanı: **"Şansımızı bir deniyelim bakalım,"** demişti. O zaman hissedarlardan biri ona sordu :

"— İyi ama, satın aldığınız şey nedir?"

"— İlerisini bilemem ama bugün için 50.000 dolar verip satın aldığımız şey kocaman bir kum, sıcaklık, sinek ve ümit yığınıdır."

"ASRIN EN MUAZZAM TİCARÎ ALIŞ - VERİŞİ"

Bu alış-veriş işte böyle yapıldı. On beş yıl sonra da Roosevelt kabinesinde İç İşleri Bakanı olan Harold Ickes bunun için : **"Asrın en muazzam ticarî alış-verişi"**, dedi.

Hiç beklenmedik bir anda da ilk Amerikan Şirketi Basra Körfezinde "Bahrein Oil Co." adı altında "arz-ı endâm" ediverdi. Kaliforniya'daki "Standard Oil"a tâbi bir şirketti bu. İngilizleri kuşkulandırmamak için Kanada'da yürürlükte olan kanunlar uyarınca kurulmuştu.

Boşuna bir ihtiyat tedbiri oldu bu. "Bahrein Oil Co."nun ortaya çıkışı

Londra çevrelerinde büyük bir telâş uyandırdı. Amerikalıların "Standard Oil" u "Shell" in çöplüğünde ötmeğe kalkışıyordu ha? Bir anlık bir gaflet, yalnız Majeste İngiliz Kralının avlanmasına mahsus bu sahaya bir yabancının gizlice sokulup kaçak olarak avlanmasına yetmişti. Bahreyn petrolleri İngiliz kontrolünden çıkmıştı ya, yapacak tek şey kalıyordu : Bunları tesirsiz hale getirmek.

Bunun üzerine "Bahrein Oil Co." karşısında "İngiliz - İran" ve "Irak Petroleum" birleşik cephesini buldu. Bunlar Osmanlı İmparatorluğunun eski sınırları üzerinde yapılmış anlaşmayı ileri sürerek, yeni doğan rakiplerini boğmak için ellerinden geleni ardlarına koymadılar.

İlkin Avrupa piyasasını ona kapadılar. Sonra ona istihsalini sınırlayan kotaları zorla kabul ettirmeğe kalkıştılar ve fiyat bakımından da amansız bir rekabete giriştiler. Yeni şirket güç anlar geçirdi ama gürbüzdü, kendini korumağa da kararlıydı. Mücadeleyi kabul etti.

AMERİKALILAR AÇIKÇA HAREKETE GEÇİYORLAR

Malını Avrupa'da satamayınca Asya'da, Hindistan'da, Japonya'da satmağa başladı. İşlerini düzene koydu. 1930 yılının ağustosundan itibaren İngiliz kumpanyaları onu berataraf edemiyeceklerini görerek yaşatmağa razı oldular.

Böylece birinci merhale aşılmış oldu. Fakat Amerikan petrol krallarının gözünde asıl büyük lokma Bahreyn değildi, Suudî Arabistan'dı. "Gulf Oil Co." sadece bir başlangıçtan ibaretti.

1933 şubatında Cidde'de Kral İbn-i Suud'la Standard Oil'un iki temsilcisi arasında görüşmeler başladı.

Londra yine telâşlandı. Son dakikada ortaya çıkan Binbaşı Holmes Irak Petroleum Kumpanyasının çok kârlı bir teklifini ortaya attı.

Fakat geç kalmıştı! Kral İbn-i Suud politikanın başrolü oynadığı sebepler yüzünden Amerikalılarla anlaşmayı işine daha uygun buldu. 29 Mayıs 1933 de Cidde'de Amerikalı temsilcilerle Suudî Krallığının Maliye Bakanı Abdullah Süleyman arasında bir anlaşma imzalandı.

66 yıllık olan bu anlaşma 14 temmuz 1933 de Suudî Krallığının Resmî Gazete'sinde yayınlanan bir kararname ile yürürlüğe girdi. Yeni Şirket "California - Arabian Standard Oil Co." (kısaca C.A.S.O.C.) adını aldı.

Artık Amerikalılar açıktan açığa harekete geçmiş bulunmaktaydılar.

PETROLE OLAN İHTİYAÇ DURMADAN ARTIYOR

1936 da ilk on Amerikan teknisyeni aileleriyle birlikte Suudi Arabistan'a geldiler. Bunların sayısı 1937 temmuzunda 53'e, 1938 de 90'a çıktı. Herşeye rağmen bir avuç insandı bunlar. Fakat öyle metodlu ve gayretli çalıştılar ki, 1 mayıs 1939 günü bir Amerikan tankeri Ras-Tanura rıhtımına yanaşıp ilk petrol yükünü alarak gitti.

Bu olay büyük şenliklere yol açtı. Tam on beş gün Dahran cıvarında üç yüz elli çadırdan meydana gelme bir kampta, iki bin kişi tıka basa yiyip içti.

Dört ay sonra da İkinci Dünya Savaşı başlıyordu. Yakıt ihtiyacı ölçüsüz bir şekilde büyümekteydi. Petrol istihsalini sınırlamak sözkonusu değildi artık! Ham maddelerin çok büyük rol oynadığı bu savaşta Müttefik genel kurmayları boyuna petrol, daha fazla petrol istiyorlardı. Tasfiyehaneler geceli gündüzlü çalışıyor, petrol boruları bitiş noktalarındaki limanlara harıl harıl petrol taşıyordu.

İşten anlıyanlar : **"Bütün bunlar kısa bir zaman sürecek, barış olunca bu gidiş yavaşlıyacak,"** diyorlardı.

Fakat hiç de öyle olmadı. Barış kurulunca sivil halk yığınlarının ihtiyaçları orduların ihtiyaçlarını aştı : 1945 te 26 milyon, 1948 de 57 milyon, 1953 te 121 milyon, 1956 da 171 milyon, 1957 de 190 milyona çıktı. Bu liste böylece uzayıp gitmektedir. Baron of Reuter sağ olmalıydı da bu hali görmeliydi !

Çeviren : S. Tiryakioğlu

GELECEK YAZI :

PETROL SAYESİNDE KIZGIN ÇÖLDEN MASAL ŞEHİRLERİ FIŞKIRIYOR.

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

H

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

(Basın : 10484 - A - 20105)

Üstad Cemal Kutay'ın yeni eseri:

TARİH
Sohbetleri

Altıncı sayısı çıktı

★ — Her üç ayda bir çıkar, 1-2-3-4-5-6 ncı ciltlerinden az kalmıştır.

★ — Herbiri karton ciltli 320 şer sahifedir.

★ — Kitapçılarda satış bedeli on beş liradır. Abonelerine 11 lira 40 kuruşa ödemeli gönderilir.

★ — İsteme adresi : Cemal Kutay, Müellif - Muharrir, Posta Kutusu 167, İstanbul'dur.

HER MEVSİMDE

SİZE

akfil

YAKIŞIR